

HJARTA UTTAN FYLGISNEYTA

HANUS KAMBAN

HJARTA UTTAN
FYLGISNEYTA

HERMAN BANG 150 ÁR

EITT ESSAY

FRÓÐSKAPUR
FAROE UNIVERSITY PRESS

Tórshavn 2007

Hesir stovnar stuðlaðu útgávuna:

Mentanargrunnur Landsins
BP Amoco Exploration (Faroes) Ltd.
Norðurlandahúsið

Forlag og høvundur veita teimum eina hjartans tøk

Hjarta uttan fylgisneyta. Herman Bang 150 ár

Eitt essay

© Hanus Kamban 2007

Umbróting, prent og innbinding: Føroyaprent

Satsur: ITC Slimbach 12/15

Permusnið: Kirsten Brix

Útgevvari: Fróðskapur/Faroe University Press

Tórshavn 2007

ISBN 978-99918-65-14-0

*And I sing this for the captain
Whose ship has not been built ...
Leonard Cohen*

1

Sjeikaligur var hann, sum hann opinberaðist, fyri seinum óbúnum og ótelgdum bygdadrongi, á foto-myndum tá seint í fimtiárunum, við myrkum hári, djúpum eygum, eini lýsandi glæmu eftir teimum mjúkliga bogaðu andlitsdrøgunum og so hesum gitna doddinum, sum syftist lokkandi niður í pannuna. Eitt sindur øvugt, at nettupp hesin danski Antinoos skuldi duga, betur enn nakar annar í hansara ættarliði, at lýsa ta stillføru gomlu gentuna, sum, áðrenn hon fer til songar saman við kettuni, kveitir í gomul, gulnað brøv sum anga av turkaðum rósubløðum. Men hetta ómak-aða áralagið, øðrumegin tað litríka og koksuta, hinu-megin førleikin til at avmynda tilverunnar gráleika, tey forfjónaðu og einsamøllu – nettupp hetta var tað skump tú kravdi til at gera lopið frá *Ben Hur* til *Thaïs*, frá *Monte-Cristo* til *Doktor Glas* og stuttsøgurnar hjá Guy de Maupassant, frá spenningsbókmentum við lítlum stílkynstri til ta veruliga bókmentaligu listina. Sjálvandi visti ein ikki tá, at hann skeitti eitt sindur við vinstra eyga, ella at høvdið var heldur stórt í sam-anburði við kroppin. Men hvat gjørði tað: eitt sesam, sum vísti veg inn í skaldskaparins gullborgir, var funnið.

2

Eingin natúrlóg sigur, at vit eiga at gera vart við ella hátíðarhalda rundar føðingardagar. Heldur er tað so, at vit brúka tíðarinnar natúrligu vegamót til at taka tað fram, sum vit halda vera áhugavert ella týðningarmikið. So tá ið eg havi valt at brúka 150 ára nøvina hjá Herman Bang til við fáum orðum og í essayformi at lýsa hansara lív og verk, er tað

ikki tí at eg vil geva meg inn undir tímans stranga myndugleika, men tí at eg haldi, at hesin maður, sum skald og menniskja, er spennandi, viðkomandi og forkunnugur, og – meira enn tað – tí at eg haldi, at okkara tíð á mangan hátt er bangsk, enntá at Herman Bang helst á mangan hátt umboðar okkara tíð betur enn vit sjálvi.

Alt hetta vóni eg at kunna viðgera meira gjølla seinni í hesum essayi. Fyri fyrst havi eg hug at nevna, at í ið hvussu er tí demokratiska partinum av heiminum verða frælsið og rásarúmið hjá tí einstaka sett høgt og dyrkað, um ikki altíð í ítøkiligari merking, so kortini sum hugmynd, og at hesin heimspartur av tí sama gevur vaksandi rúm fyri mentanarligum margfeldi, fyri tí litríka, eisini tí avpartaða og excentriska. Hetta ger seg kanska serliga galdandi í viðurskiftunum millum kynini, soleiðis at skilja, at mørkini í dag eru leysari enn tey vóru fyrr, og at – sum vit síggja í bókmentum, tíðarritum, filmi, sjónleiki og fyrst og fremst í móta og stílmentan – tann djarva, spælandi nýroyndin leitar yvir um mark og nú hóttir tað gráleikans harðræði, sum so leingi hevur valdað í mansverðini. Vit síggja hetta eisini, um vit fara frá útskinninum inn um holdið, tí eisini hvat kynslívinum viðvíkir, er virðingin fyri náttúrunnar ríkidømi av frábrigdum, í ástøðiligari fatan og vónandi eisini ítøkiliga, vaksandi. Okkara tíð ber dóm av, at í dag kunnu menn lita sær hárið, brúka smyrsl og angandi sevjur, fólk sum Radclyffe Hall, Karin Boye ella David Bowie hava ikki livað til fánýtis, kvinnurørslan og friðarbogin hava sett síni spor, og Nelson Mandela í síni elegantu, blomstrutu skjúrtu og Naser Khader við síni upplýstu humanismu eru tímans natúrligu umboð.

Í hesum essayi ætli eg at royna at lýsa Herman Bang, hansara upphav, hansara verk, hansara lív, og ætlanin er somuleiðis at siga frá teimum bókmentaligu stevnum, hann umboðaði. Eg haldi tað eisini vera rætt

at nema við hansara kynsliga samleika og at taka fram, hvat týdning hansara samkynd hevði fyri hansara skaldskap, og hvørjar avleiðingar hesin hansara viðføddi hugburður hevði fyri hansara lív. Til seinast verður sagt eitt sindur um hansara týdning fyri europeiskar bókmentir og spurt, í hvønn mun hann sum ímyndaður persónur kemur til sjónar í fagurbókmentum.

3

Herman Joachim Bang varð føddur í bygdini Asserballe á oynni Als, sunnast í Lítlabelti, tann 20. apríl 1857. Pápi hansara, Frederik Ludvig Bang, var prestur, hann var ættaður úr Keypmannahavn, men hevði tá virkað í sínum kalli í Asserballe í sjeý ár. Mamman, Thora Elisabeth Bang (fødd Blach), var dóttir ein postmeistara úr Præstø.¹ Asserballe sókn liggur einar 10-12 kilometrar í ein landnyrðing úr Sønderborg, har eru teir hægstu heygjarnir á Als, landið er ógvuliga gróðrarríkt, á sumri vella blómurnar úr veitunum, og livandi hegn, villrósur og bromber standa sum lág skilarúm og ringja seg millum teigar og eftir kornmarkum og bøi.² Søguliga stendur árið 1857, tá Bang varð føddur, nakað miðskeiðis millum tveir høvuðsvarðar í danskari søgu, tríarákríggið 1848-51, tá stórveldini lótu Danmark vinna á Slesvík-Holstein, og tann reysti, men óklóki Ejder-politikkurin rættiliga fekk fótin fyri seg, og tað stutta kríggið í 1864, tá Danmark tapti móti Preussen og Eysturríki, og sami Ejder-politikkur var fyri eyðmýkjandi ósigri.³ Hetta kríggið, sum Herman Bang seinni fór at taka fram aftur, sum baklørift fyri síni kendastu skaldsøgu, endaði sum kunnugt við, at Preussen legði undir seg alla Slesvík, so at tað danska suðurmarkið frá 1864 til

1920 kom at liggja beint sunnan fyri Ribe, Kolding og Askov háskúla.

Herman Bang livdi síni fyrstu dreingjaár á Als. Í 1863 flutti familjan til Horsens, og húskið slapp so leiðis undan at koma undir tað týska valdið, sum tók við har suðuri í 1864. Í januar 1872 flutti familjan aftur, hesa ferð til Tersløse, skamt frá Sorø á Sælland.⁴ Hesi umskifti geva okkum eina kenslu av ótrygd, sum kortini er lítið av miklum aftur ímóti tí dámi av undirgangi, sum eyðkendi lagnuna hjá hesum presta-húski. Av Hermans sjeystkjum doyðu tey fyra antin á ungdómsárum ella longu sum smá, ein systir sum sinnissjúk.⁵ Mamman, ein døkkholdað genta við myrkum hári og vøkrum, klárum eygum, var lívlig og stuttlig, var (sum sonur hennara) ein góður eygleiðari og hevði samstundis ein romantiskan tokka til skaldskap.⁶ Hon var av lutvís jødiskari ætt, og eitt systkinabarn mammu hennara, Johan Fr. Kirchheiner, hevði í fyrra helmingi av 19. øld virkað sum gitin, dramatiskur tenorur við Tað kongaliga Leikhúsið í Keypmannahavn.⁷ Thora Bang doyði av bróstsjúku tann 8. februar 1871, 41 ára gomul, meðan familjan enn búði í Horsens.⁸ Pápi Herman hevði sambært soninum ein serligan áhuga fyri sjónleiki. Hann var manio-depressivur og var í fleiri umførum innlagdur á Sankt Hans sinnissjúkrahúsi. Men sjúkan var ikki hansara skili at skaða, og hann kom so inn ímillum heim aftur og virkaði aftur sum prestur. Frederik Ludvig Bang doyði í Tersløse tann 21. november 1875, 59 ára gamal, og var tá óbøtiliga sinnissjúkur.⁹

Í seinna helmingi av 19. øld var arvalæran nógv frammi, og tann hugsan, at slektir kundu rísa fram móti sóma og stórleika og aftur falla og enda í hóttafalli, sást speglað aftur bæði í vísindum og bókmentum. Faðirættin hjá Herman Bang var sum eitt bílæti av hesum frymli yvir ættarinnar uppburð og fall, tí har sum sjúka og máttloysi nú herjaðu, høvdu fyrr

styrki og stórleiki víst seg. Abbi Herman í kall-legg, Oluf Lundt Bang, var í hálva öld professari í læknafrøði við Keypmannahavnar lærda háskúla, hann hevði verið lívlækni hjá tí danska kongshúsinum og ráðgevi hjá útlenskum fúrstum og var gitin sum læknafrøðiligt flogvit.¹⁰ Hann var rímsmiður, men ikki skald, men bókmentirnar blómaðu á øðrum greinum á ættarbulinum, og eitt nú vóru Henrik Steffens, maðurin sum kom úr Týsklandi í 1802, bar við sær teir nýggju tankarnar hjá Fichte og Schelling og gróðursetti ta donsku romantikkina, og N.F.S. Grundtvig, skald og háskúlaíbirtari, systkinabørn hansara. Oluf Lundt Bang taldi millum síni vinfólk Danmarkar mætastu andar, teirra millum Johanne Luise Heiberg og Adam Oehlenschläger, sum búði í eini íbúð beint uppi yvir hansara í Amaliegade.¹¹ Longur afturi í slektini finna vit ein gitnan lögfrøðing, sum eisini æt Oluf Lundt Bang, og sum, tá Struensee-rættarmálið var frammi, førði sakina ímóti drotningini Carolinu Mathildu.¹² Tað ættarmedvit, sum Herman Bang vaks upp við, var soleiðis av einum slíkum slag, at tað lættliga kundi festa í eitt viðkvæmt sinni, og tað fekk ikki lítla tilelving frá einum uppáhaldi, sum tó ikki var eftirfarandi, um, at hesi Bang-fólkini upprunaliga vóru ættað frá ongum minni enn Skjalm Hvide, ættarfaðirinum hjá Absalon biskupi og stórmanninum Stig Andersen Hvide, ið vit kenna sum Marsk Stig.¹³

4

Éftir at Frederik Ludvig Bang fyrst í 1872 var fluttur til Tersløse, sum einkjumaður, saman við sínum húski, fekk Herman frípláss sum næmingur á Sorø Akademii, og haðani tók hann studentsprógv í 1875. Sum barn var Herman ein viðkvæmur droydari,

men samstundis eisini, sum mamman, ein neyvur eygleiðari við eyga fyri staklutum og nakað av einum pussfiski. (Ein lítil anekdota frá barnaárunum í Asserballe er sigandi. Í prestagarðinum var ein opin og ein afturlatin vognur, tann seinni sjáldsamur har um leiðir. Eitt kvøldið presturin hevði tikið sonin upp í landauaran, peikaði drongurin upp móti stjornunum og spurdi: „Pápi, er Karlsvognurin opin ella afturlatin?“ Men hann svaraði sjálvur upp á spurningin og segði: „Várharra koyrir sjálvandi í afturlatnum vogni.“¹⁴) Men nú Herman er komin á studentaskúla, er tað sum hansara persónleiki kemur okkum nærri. Hann er gløggur, næmur, nærlagdur. Hann er sjarmerandi og stuttligur, og hann er ikki sørt av einum íspegli, sum dámar at arga lærararnar, tó á ein góðsliðan hátt. Hvat ið viðvíkir móta, hevur hann ta áskoðan, at menn eiga at kunna lata seg í á litríkan og prangandi hátt upp á sama máta sum konufólk, og hann gevur hesi sannføring hold við einaferð at fara í veitslu soleiðis klæddur, at slips, handskar, lummaklútur og lissur, alt er ljósareytt.¹⁵ Sum ein kann gita sær til, borgaði ein slíkur atburður ikki bara fyri tokka næminganna millum. Ein teirra, P.A. Rosenberg, sum seinni gjørdist rithøvundur og leikstjóri, skrivar:

Hann dró okkum við eini bart út sagt gátuførari ganda-megi; klangurin í hansara rødd, hansara óútgrundiliga eygnakast og tær skelvandi, vælvaksnu og óendiliga livandi varrnar rinu við hvønn einstakan av okkum sum trølldómur. So kundi ein brádligur baksláttur frá okkara sjálvbjargnistrá blaka okkum yvir í tað mest brennandi haturlatur. Sjálvur sveiggjaði eg ógvusliga millum tokka og stikni, mest, hugsu eg, tað seinna; tí hansara gátuføri, hansara óskynsama meðferð østi meg upp og tóktist mær ofta devulsett siðloysi ella fjákalótir.¹⁶

Veruleikin var tann, at Herman Bang hesi árin, niðri

undir síni sjarmerandi og kúllaligu útsíðu, fjaldi stórar trupulleikar, og at summir teirra voru av einum slag, sum hann nóg illa grynti í. At hava ein pápa, sum annaðhvørt ár mátti á sinnissjúkrahús, má hava kenst tungt og eyðmýkjandi hjá einum drongi í viðkvæmum aldri. At sami pápi til seinast, standandi í kirkjuni í Tersløse, sunnudagin eftir páskir 1873, meðan hann tosaði við sínar konfirmantar, knappliga fór at mósna, so hann mátti sendast á sjúkrahúsið fyri seinastu ferð¹⁷, var eisini ringt, men var kanska sum frá leið hóast alt ein lætti. Verri var, at Herman, sum nú var ein óvanliga vakur drongur, sum genturnar flokkaðust um, við myrkum hári og stórum, vøkrum eygum, væl kundi fáa tokka til eina gentu, dáma at tosa við hana og dansa við henni, men hevði ilt við at taka tey seinastu stigini, á tí móti, har kærleikin ikki longur bara er sveimandi romantiskur, men rodnar av tí kenslu, vit rópa girnd. Trupulleikin var, at Herman Bang, sum tey flestu vita í dag, var homoseksuellur ella, sum vit rópa tað nú, samkyndur, at hann var føddur við hesum eginleika, men at hann, sum tíðirnar voru, ikki visti av hesum og ikki var fyrireikaður til tær kenslur, sum nú eftir pubertetin komu floymandi, og at hann av hesi somu grund, sum hann seinni leggur einum av sínum skaldsøgupersónum í munnin, ikki átti nakað „móðurmál“ at lata síni fólksir í. Hansara kenslur reikaðu á eini ong, sum slørsveiptari av morguntámi, beint áðrenn sólin rísur, men har henda sama sólin ongantíð fór at rísa.

Henda grundleggjandi støða, at hava kenslur, sum samtíðin noktaði at viðurkenna, tíansheldur góðtaka, og sum eigarin ikki slapp at lata leita út til nakran móttakara, skapti eina sorg, sum varð verandi ein klangbotnur í allari listini hjá Herman Bang. Og henda støða fekk avleiðingar, bæði fyri hansara borgaraligu stremban og, sum eg seinni skal vísa, eisini fyri hansara bókmentaliga áhuga. Í tí ritgerð, sum Bang skrivaði

um samkyndina trý ár fyri sín deyða, nevnir hann, at sjónleikurin, teatrið, av sjálvsøgðum grundum talar til hin samkynda, tí hann á pallinum sleppur at leika ymiskar leikpartar, eisini slíkar, sum samfelagið noktar honum at leika í gerandisdegnum.¹⁸ Hugurin til sjónleik, ein kærleiki, sum við tíðini gjørdist ólukkuligur, tí at evnini ikki stóðu mót við ynskini, vaknaði í Sorø-tíðini og varð verandi ein fylgisneyti alt lívið. Sjálf tilelvingin kom annars, tá ið tann navnframi Holberg-leikarin Joachim Ludvig Phister, sum nú var gamal, luttók á Sorø í eini kvøldsetu, hevði leiklutin sum Jeppi á Fjallinum, men í leikmyndini, har Jeppi kemur fyri sakkførararnar, misti tráðin og fór at endurtaka sagdar replikkir. Tann ungi Herman Bang, sum spældi ein av sakkførarunum, kom honum tá til hjálpar, sló í borðið og rópti: „Hatta hevur tú jú longu sagt, tín himmalhundur!“ Phister bleiv ovfarin og spáddi Bang eina framtíð sum sjónleikari.¹⁹ Hetta vísti seg tó at vera ein skeiv meting.

Eftir at hava tikið studentsprógv flutti Herman Bang til Keypmannahavnar og fór undir at lesa annaðhvørt lögfrøði²⁰ ella stjórn málafrøði²¹, men hetta var helst mest bara eitt eiti, og við sjónleikinum vildi heldur ikki bera til. Bang fór nú at royna seg sum blaðmaður, og eftir nógvar royndir fekk hann sína fyrstu grein upptikna í blaðið *Jyllandsposten* tann 5. juli 1878.²² Bang virkaði nú sum blaðmaður, *petit*-greinskrivari og ummælari, m.a. eisini í *Dagbladet* og *Nationaltidende*. Sum blaðmaður hevði Bang sín egna bæði livandi og óróliga stíl, hann megnaði sum eingin annar at fanga lötuna og festa í lesarans forvitni, sum hansara gitna frásøgn um eldin á Christiansborg í oktober 1884 ber vitnisburð um.²³ Herman Bang var alt lívið ein framúr arbeiðssamur blaðmaður og rithøvundur, og longu í 1879 kundi hann geva út sína fyrstu bók *Realisme og Realister*. Við hesum savni av bókmentagreinum leggur Bang, sum tann fyrsti í Danmark, og sostatt fyrr

enn Georg Brandes, fram eina mynd av realismunnar undangongumonnum í Danmark og Fraklandi, frá Drachmann og J.P. Jacobsen til Balzac og Émile Zola.

5

Og so, seint á vetri 1880, gevur Herman Bang út sína fyrstu skaldsøgu, *Haabløse Slægter*. Men áðrenn eg komi til eina umrøðu av hesum verki, fari eg at siga eitt sindur um hansara serligu bókmentaligu fyrirtreytir. Herman Bang vaks upp við tí baksýni í danskari romantikk og donskum gullaldarbókmentum, sum eisini hansara foreldur høvdu, og sum longu nevnt var Oehlschlæger vinmaður hjá abba hansara. Men í hansara uppvøkstri var eitt nýtt rák, realisman, farið at gera vart við seg m.a. í Fraklandi og Ruslandi, og seinni eisini í Danmark. Herman Bang fór, meðan hann gekk á Sorø, at geva hesi stevnu ans, og millum teir høvundar, hann las, vóru Honoré de Balzac úr Fraklandi, russarin Ivan Turgenev og tann danski rithøvundurin Vilhelm Topsøe, hvørs kendasta skaldsøga, *Jason við tí gylta skinninum*, kom út sama ár sum Bang gjørdist studentur. Men tann kynsliga serstøða, sum eg longu havi gjørt vart við, kemur eisini til sjóndar í teirri áherðslu, sum litar hansara úrval, teimum verkum, hann sipar til í sínum greinum ella endurgevur í sínum bókmentaligu tekstum. Í hesum sambandi kunnu verða nevnd trý verk, sjónleikurin *Ninon* eftir danska rithøvundin Henrik Hertz, sjónleikurin *Don Carlos* eftir Schiller og skaldsøgan *La Curée* (t.e. veiðan ella fongurin) eftir Émile Zola.²⁴ Hesi verk hava tað í felag, at tey øll sum evni ella hjáevni hava kærleikan millum ein ungling og stjúkmammu hansara. Í hesum úrvali kemur til

sjóndar ein áhugi fyri tí hættisliga og forbodna, men nettupp tað forbodna var í Herman Bangs føri ónevnandi, um hetta mundið ið hvussu var, og soleiðis kom tað næsthættisligasta, ein kærleiki av ødipalum slag, at vera vikarur fyri tað forbodna. Hetta slagið av maskering ella *dularbúna* kom seinni at seta sín dám á alt ritverkið hjá Herman Bang. Hetta brotið úr *Ninon*, har Chevalierurin sigur frá sínum hættisligu kenslum, og har tað eldfima orðið *misvísingur* kemur fyri, kundi eins væl snúð seg um vandastøðuna hjá Bang:

Hvat vil eg nú? Eg veit, mín hond er hevjað
við syndar portur, fús at banka uppá.
Um mína pannu hava sveipt seg skýggj,
og um mítt hjarta skolar hav, ein súgur,
uppøstur, av ynskja døkku aldum.
Og røddir rópa á meg: Her er leiðin!
Bjarga tær úr frumevnanna ódnum! –
Til fánýtis! Á, í mínum heila brimar,
í mínum barmi bilgist hvør ein tægr,
ein titrandi magnetnál – á, og hennara
misvísingi má eg stýra eftir.²⁵

Herman Bang er ein av teimum fyrstu realistunum í donskum bókmentum. Men tað áhugaverda og serliga við honum er, at hann líka frá byrjan altíð er meira enn bara realistur, og at tær stevnur, hann serliga umboðar – nevnliga dekadansan, sum einamest er tengd at evni og innihaldi, og impressionisman, sum hevur við skrivningarlag at gera – hjá honum verða til vørumerki *par excellence*, soleiðis at skilja, at hann er ein tann fyrsti, kanska *tann* fyrsti, *dekadenti* rithøvundurin í Norðurlondum, og at hann sum frá líður brúkar impressionismuna á ein hátt sum eingin annar rithøvundur.

Hugtakið *dekadansa* (sjálvt orðið er latínskt og

kemur av *de*, sum merkir *niður*, og *cadere*, sum merkir *falla*, og merkir sostatt *niðurfalla*) er bæði ein mentanarfrøðilig og, í síni trengru og mest brúktu merking, ein bókmenta- ella listfrøðilig stevna. Í tí fyrra týðninginum finna vit hesa hugsan longu í fjórðu øld eftir burð Krists, í rómverjaríkisins andaleyptíð og aftur eitt nú í 18. øld, hjá t.d. rithøvundum sum Gibbon og Montesquieu, sum brúktu dekadansuhugsanina um eina mentan, sum í sínum seinasta umfari verður edlað og forfínað og av tí sama viknar og til seinast dettur sundur.²⁶ Dekadansa, í bókmentaligari merking, kann tíðarfestast til seinna helming av 19. øld, men hennara røtur finna vit m.a. í heimspekisøguni, og her kunnu vit hóskaði byrja við Kant, sum serstakliga í verkinum *Kritik der reinen Vernunft*, frá 1781, førði fram, at Gud, sum partur av tí, hann rópti *Das Ding an sich*, var nakað, menniskju onga sanna vitan kundu hava um.²⁷ Sipandi til hetta førði F.H. Jacobi fram, at her læt seg upp ein avgrund, har alt, ein sjálvur, hini, tann uttari heimurin, Gud, mátti falla, og hann brúkti um hetta fall niður í ruðuleika, kaos, skipanarloysi, orðið *nihilismu*.²⁸ Meira enn eitt mannaminni seinni, í árinum 1862, sást bæði hugtakið og orðið nihilisma aftur, hesa ferð á tí bókmentaliga pallinum, í skaldsøguni *Fedrar og synir* (sum í 2005 kom út í føroyskari týðing) eftir Ivan Turgenev. Bókmentaligar og bókmentafrøðiligar røtur til dekadansuhugsanina finna vit í romantikkini, har kendir rithøvundar í ástøðiligum verkum gera mun á tí „naiva“ og tí „sentimentala“ (Schiller) ella tí „vakra“ og tí „interessanta“ (Friedrich Schlegel) og á henda hátt peika á tað vaksandi gloppið í tíðini millum náttúru, sum her merkir heild, og mentan, sum goymir í sær fræið til syndran.²⁹

Við tí slóðbrótandi yrkingasavninum *Les Fleurs du Mal* frá 1857, eftir franska skaldið Charles Baudelaire, er dekadansan frammi við at kalla fullum seglum, ein forfalsheimur av dreymum, longslum, ásannan og

staðfestingum, sum yrkjarin tykist fegnast um, næstan dyrka. Ábyrgdina fyri, at dekadansan gjørdist móti, høvdu m.a. teir fronsku rithøvundarnir Théophile Gautier og Paul Bourget, sum báðir skrivaðu essay um Baudelaire. Ein felagsnevni í teirra fatan er syndran ella atomisering, samanhag syndrast til smálutir, heildin verður til staklutir, samfelagið til einstaklingar, og aftrat hesi miðfurring, sum vit kunnu lýsa við fremmandorðum sum *solipsisma* ella *narsissisma*, kunnu vit leggja gleðina við forfalsins vakurleika. Fullfíggjað verður myndin ikki, um vit ikki eisini taka við áhugan fyri tí abnorma, og her m.a. eisini satanismu, langtanina til eysturlandaheimsins marglæti, rúsevni og losta og tokkan til tað kynstruga og ovurpyntaða, sum, eins og barokktíðar list, óbeinleiðis vísir til tómlaikan, og órættvíst hevði tað verið, um vit ikki, umframt gleðina við syndran og undirgang og barbaranna sigrandi innreið, eisini í dekadansuni kunnu vísa á ta ómedvitnu misnøgd við virðistømingina, sum hjá summum skaldum var fræið til eina kristna umvending.³⁰ Tann franski yrkjarin Paul Verlaine tekur einastaðni soleiðis til um dekadansuna:

Eg elski orðið dekadansu, sum glitrar av purpuri og gulli ... Sjálvandi, eg útihýsi einihvørjari háðandi tilsiping og einihvørjari hugsan um forfall. Hetta orðið tekur í staðin fyri sum eina sjálvfylgju teir forfínaðu tankarnar hjá tí mest fullfíggjaðu siðmenningini, høga bókliga mentan, eina sál sum megnar at føla inniligar njótingar. Tað varpar út glampin av eldi og glógvanina av gimsteinum. Tað er sett saman av holdsligum tonkum og syrgnum losta og teirri ógvisligu dýrdini í tí eysturrómverska ríkinum; tað rýkur av gleðigentanna smyrslí, sirkusleiki, tivandi djóratemjarum, villdjóranna lopum, slektum sum, máttstjolar av síni megi til at føla, rapla niður í flammum, meðan fíggindanna lúðrar duna sigursælir.

Dekadansa, tað er Sardanapal, sum kyndir bálið mitt ímillum sínar kvinnur, tað er Seneca, sum opnar sínar æðrar, meðan hann sigur fram yrkingar, tað er Petronius, sum fjalir sína angist við blómum. Tað er eisini, um tit vilja hava dømir, sum eru okkum minni fjar, markisinnur, sum fara til gillotinuna við einum brosi og við tí ynski ikki at frísa sína hárseting. Tað er kynstrið at doyggja í vakurleika.³¹

Haabløse Slægter, sum kom út í desember 1880, var í sínum skrivningarlag naturalistisk, men í síni gongd og sínum persónslýsingum eitt fullborið barn av dekadansuni. William Høg, høvuðspersónurin í skaldsøguni, fer undir sína tilveru tyngdur av einum tvífoldum, ófrískum lívfrøðiligum arvi, har veikleikar frá faðiri og móður renna saman. Hann svarar upp á hesa avbjóðing - sum gerst mangar ferðir størri av tí, at hansara slekt í forðum (sum tann hjá høvundinum) millum síni nøvn taldi stórmenn við valdi og politikari ávirkan, kongaskaparar og kongabanar - við eini ætlan um at gerast sjónleikari. Um vit nú seta bókina inn í tann klassiska dekadansufrymilin, so er byrjanin í Høgs universi, hansara kosmos ella virðisfylti fráferðardepil, ættarinnar forni stórleiki, hennara seinni menta borgaraliga støðufesti, hennara rótfesta hevd og hennara búskaparliga trygd. Trupulleikin hjá høvuðspersóninum er arvaður ella lívfrøðiligur ófrískleiki. Trupulleikans loysn er sjónleikurin, og við honum stendur ella fellur hetjan. Kvinnur rúgva nógv upp í bókini, m.a. mamma William, sum doyr rættiliga ung, og tann nakað eldri Kamilla Falk, sum eggjar Williami til at fremja ta bjargingarætlan, hann hevur í huga. Men Høg hevur ikki evnini til at vera sjónleikari, hann stendur ikki ta neyðugu upptøkuroyndina, og soleiðis uppliva vit í seinasta parti av bókini dekadansufrymilsins klassiska niðurfall, fallið frá virðisfyllu til virðistøming, frá samanhangi til syndran. Í seinasta

parti av skaldsöguni, har skipanarloysið opnar sín hávakjaft, amast, sum fylgjur ella feigdarfuglar, serliga tveir persónar upp á høvudspersónin, tann upp aftur meira sannført dekadenti, men á ein hátt dámliki og ikki heilt virðistómi Bernhard Hoff, og tann dragandi greivindan Hatzfeldt, sum loftar tí særdu hetjuni við einum kærleika av sjónliga ødipalum slag. Bókmentafrøðingar skilja millum ymisk sløg av forfalli, eitt nú tað búskaparliga, tað mentanarliga ella tað andaliga. Í teirri fyrstu skaldsöguni hjá Herman Bang er tað fyrst og fremst tað lív- ella arvafrøðiliga forfallið, sum treytar gongdina, hóast hon eisini fatar um onnur sløg av niðurgongd.³² Bókin samsvarar soleiðis orðunum hjá Verlaine um „slektirnar sum, máttstjolar av síni megi til at føla, rapla niður í flammum“ (*l'écroulement dans des flammes des races épuisées par la force de sentir*).

Skaldsøgan fekk harða móttøku, lutvís frá bókmentiligum kritikarum, sum hildu hana vera fyri ein part miseydnaða, og lutvís frá moralskt ógvuliga uppøstum røddum, sum førdu fram, at tað sansaliga bersøgnið í seinna parti av bókini var hættisligt og siðspillandi. Bókin varð eftir stuttari tíð at kalla útseld, ikki minst takkað veri tí nógvu umrøðu, hon fekk, og samstundis spurdist ein rættarsak burtur úr útgávuni, so skaldsøgan gjørdist við øðrum orðum eitt rættiligt gølukvett ella, sum tikið verður til í Fraklandi, ein *succés de scandale*.³³ Rættarmálið endaði við, at tey seinastu eintøkini vórðu inndrigin av lögregluni, og at rithøvundurin fekk bót og dóm fyri at hava skrivað við pornografiskari ella siðspillandi ætlan.³⁴ Fyri Herman Bang var tað ein kanska upp aftur harðari smeitur, at donsk bløð, gølubløðini og eisini nøkur meira virðilig bløð, settu í gongd eina rættiliga herferð móti tí unga, óbúna og lítið herda rithøvundinum, Bang varð nú viku eftir viku hildin fyri gjøldur bæði í blaðgreinum, stubbum og keiputekningum, á tann særandi, smásinta

mátan, sum eisini í dag eyðkennir partar av tí danska blaðheiminum. Mong ár seinni segði Herman Bang um ta viðferð, hann fekk, á gáttini til sítt bókmentaliga lívsverk:

Teir dagarnir telgdu merkir í alt mítt lív og skaptu ta djúpu kenslu av heimloysi í landinum og í tí danska samfelagnum, sum síðani ongantíð hevur slept mær.³⁵

Um vit nú gloyma blaðmiðlanna roynd at seta Herman Bang í skammikrókin, ein roynd, sum helt fram eftir hetta líka til høvundsins deyða, so var tann kritiska bókmentaumrøðan bæði rættvís og – sum kanska var natúrligt – eisini eyðkend av tørvandi innliti. Tí *Haabløse Slægter* er ójovn, ov frágreiðandi, ov long og ov ovbyrjað av endurtøkum, hóast hon eisini hevur góð brot, og hóast nettupp tær sansaligu lýsingarnar í dag kennast nútíðarbærar og eru við til at gera bókina lesiverda. Hinvegin er bókin sum dekadansuverk sera áhugaverd, bæði tí hon er so fullfíggað, og tí at hon kemur merkiliga tíðliga. Vit eiga her at hava í huga, at nakrar av teimum kendastu europeisku dekadansuskaldsøgunum ikki komu fyrr enn væl seinni, *A rebours* eftir franska rithøvundin Huysmans í 1884, *The Picture of Dorian Gray* eftir Oscar Wilde og *Trætte Mænd* eftir Arne Garborg í 1891.

6

Í 1866 gjørdi Georg Brandes sína gitnu ferð til Fraklands, gjørdi seg kunnugan við tíðarrákið í Europa, kom at kenna fronsk andsmennir, og har fyrst og fremst kritikararnar Charles-Augustin Sainte-Beuve og Hippolyte Taine, og fekk væl og virðiliga endurskoðað sína hugsan um bókmentir, heimspeki

og politikk.³⁶ Heimkomin fór hann at virka fyri eini stevnu, har tað ráddi um at frígera tað einstaka menniskjað og av tí sama, sum fyrirtreyt fyri hesum, at gera upp við ráðandi skipanir og stovnar, fyrst og fremst feudalvaldið, tað átrúnaðarliga valdið og patriarkatið. Skald og rithøvundar skuldu, soleiðis sum Brandes hugsaði sær ta komandi tíðina, sleppa tí dreymakendu idealismuni, rýma úr samljóðsins og hugnans vík, lata seg í vásaklæðir og við at lýsa veruleikan sum hann var og taka spurningar og vandamál upp til umrøðu og viðgerð gera bókmentirnar til tænarar í arbeiðinum fyri einum nýggjum heimi, har tað einstaka menniskjað var miðdepil og tankin frælsur.³⁷

Um hetta mundið hevði tað nýggja bókmentaliga rákið, realisman, hvørs flaggskip var skaldsøgan *Madame Bovary*, 1856, eftir Gustave Flaubert, valdað í Fraklandi í tígguju ár. Um ta tíðina Georg Brandes var í Fraklandi, fór ein nýggj stevna, sum var sprottin úr realismuni og fekk navnið naturalisman, at síggja dagsins ljós. Meðan realisman var breið og heldur leysliga skilmarkað, var naturalisman trengri skilmarkað, meira vísindalig, og hon sá, serliga soleiðis sum Taine fataði hana, menniskjað sum determinerað ella stýrt av samfelagsligum og lívfrøðiligum lógum. Taine roknaði í hesum sambandi við trimum høvuðsávirkanum, sum hann nevndi *la race* (slagið), *le milieu* (umhvørvið) og *le moment* (tíðin). Sum tegnur hjá hesum strongu harrum hevði menniskjað eitt rættiliga avmarkað rásarúm. Skuldi tað broyta síni kor, máttu fyrst lógirnar broytast.

Georg Brandes, sum á síni ferð hevði lagt ta spekulativu fagurfrøðina aftur um bak, tók, sum vitiligt var, undir við realismuni, lutvís eisini við naturalismuni, hóast hann ikki góðtók determinismuhugsanina hjá eitt nú Taine ella hjá tí unga rithøvundinum Émile Zola, hvørs skaldsøga *Thérèse Raquin*, 1867, var eitt av naturalismunnar fyrstu verkum. Brandesar bók-

mentaviðgerð var tó tematisk og bókmentasögulig, og tað ber ikki til at siga, at hann legði fram nakra modernaða fagurfrøði.³⁸ Tað gjørdi hinvegin tann ungi Herman Bang, sum hevði ta grund at byggja á, at hann eisini fylgdi við í fronskum bókmentum, og sum hevði tað fram um Brandes, at hann sjálvur var virkandi bókmentaligur rithøvundur. Realisman var, sum Bang fataði hana, ikki ein tematisk stevna, men ein listastevna, ella sum hann tók til, „en Form, ikke en Tendens“, høvundsins uppgáva var ikki at broyta veruleikan ella taka hann beinleiðis til umrøðu, men at vísa hann fram, spegla hann aftur, fanga, sum fotografurin ella tann modernaði listamálarin, tað streymandi, miðleysa, tilvildarlíga lívið. Tað endaliga málið fyri hesi ógvuliga modernaðu og radikalu realismufatan var tann fullfíggaði objektiviteturin. Tað bókmentaliga verkið skuldi, sum Bang fataði tað, vera leyst av eind ella skipaðum listaligum bygnaði, frígjørt frá teimum klassisku krøvunum um byrjan, miðju og loysn, sum Aristoteles hevði sett fram og leyst av Brandesar krøvum um á týðiliga orðaðan hátt at fara í framburðarins tænastu.³⁹

Fruktirnar av hesi bangsku realismu vóru ein ørgrynni av stuttsögum, sum Herman Bang gav út í níggju søvnum – *Tunge Melodier*, 1880, *Præster*, 1883, *Excentriske Noveller*, 1885, *Stille Eksistenser*, 1886, *Les Quatre Diables*, 1890, *Under Aaget*, 1890, *Liv og Død*, 1899, *Ravnene*, 1902 og *Sælsomme Fortællinger*, 1907. Í hesum tekstum síggja vit objektivitetsins myndatól reika úr króki í krók í samfelagsins depluta universi, hyggja inn í stovuna hjá tí fátæka adjunktinum, hvørs kona ein dagin, av eini ólukkuligari tilvild, noyðist, í sínum lasafarna og vesæla heimi, at taka ímóti og matgera fyri eini heimsgitnari pianistindu og hennara fína fylgi, kveita úr erva at sirkusartistunum, sum íðka sítt øðuliga kynstur, uppsetnir av girnd ella svartsjúku, dvølja eitt bil hjá dótturini á pensionatinum, sum, ov-

byrjað av pliktum, sær sítt lív streyma út í sandin. Tann stutta søgan „Foran Alteret“, 1880, ber vitnisburð um, hvussu tíðliga Herman Bang hevði hugsað seg fram til sína framkomnu realismu. Myndatólið fangar eitt brot úr tí streymandi lívinum, brúðgómurinn kemur inn í kirkjuna, síðani kemur brúðurin, prestur vígir tey og tey fara inn í vognin. Rithøvundurin er ikki, á týðiliga tilskilaðan hátt, til staðar í tekstinum, men letur lesaran fáa sína vitan frá tekstsins ópersónligu eygleiðingum og fyrst og fremst frá kirkjufólksins óskipaða og tilvildarliga tutli og sleygi. Men um lesarin annars ger sær tann ómak at lesa tekstin tvær ella tríggjar ferðir og seta kirkjunnar suss og sleyg saman í eina heild, fær hann burtur úr hesum tíggju síðunum eitt søgugarn, sum fatar um bæði fortíð og framtíð, sum hýsir einum heilum skaldsøguuniversi, og hvørs høvuðsútsøgn er, at her verður tann unga Agnes Mathilde Løvenfeldt, eins og Tony Buddenbrook í skaldsøguni hjá Thomas Mann, seld, so at faðir hennara, tann aðalborni kamarharrin ikki skal fara á húsagang.

Í hesi bangrealismunnar stevnu lá kortini, ivaleyst ofta væl krógvað, ein mótsøgn, sum stóðst av tí einfaldu orsök, at tann fullkomni objektiviteturin ikki finst, at eitt og hvørt høvundseyga altíð umboðar eitt ávíst mál av subjektiviteti, og at øll list á onkran hátt er eyðkend av skipan. Tað ráddi tí um hjá høvundinum at skapa, um ikki objektivitetin sjálfvan, so objektivitetsins hvørvisjón.⁴⁰

Um ein nú, samstundis sum ein virðir Bangs gávur at gykla fyri lesaranum ta objektivu eygleiðingina, gevur hansara subjektiva eyga gjøllari gætur, sæst, at tess val neyvan eru tilvildarlig, men fata um persónar, sum eru í tronga, avbyrgdir, avpartaðir ella endaðir í vónloysi ella stillstøðu. Um vit hava í huga søguna hjá Franz Kafka „Framman fyri lógini“, so er týðiligt, at Bangs persónar tora ikki at ganga ígjøgnum lógarinnar dyr ella, um vit taka „Eldfærið“ eftir H.C. Andersen, at

lesa seg niður í holið í tí stóra trænum, mæta teimum trimum hundunum, finna eldfórið og at enda vinna prinsessuna. Víst hevði Herman Bang, sum sannførdur realistur, lagt sjógv millum seg og tað farna ættarliðið av romantikarum og idealistum, og hann hevði enntá í nøkrum av sínum „endaleysu“ tekstum tikið seg fram um ein lærumeistara sum Guy de Maupassant, sum í síni meistaraligu stuttsøgu „Miss Harriet“ lýsir eina út í odd og egg bangska lagnu, men samstundis gevur søguni ein klassiskan bygnað og ein fyndugan enda. Og kortini finna vit, eisini í hansara mest framkomnu og modernaðu tekstum, eina subjektiva leivd, ein boðskap, sum er í samsvari við hævundsins tilverusjón, sum henda samrøðan, millum Caju og tann norska studentin Arnljot Oulie, úr pensjonatssøguni „Frøken Caja“ er dømi um:

„Men eru tað tygum, harra Oulie?“ spurdi hon.

Arnljot sat við hondunum um síni knø, uppi á køksborðinum á tí gamla plássinum hjá Sundby-systrunum.

„Sita tygum har?“

„Eg siti og hyggi at lívinum,“ segði hann og flutti eyguni burtur frá teimum ið dansaðu.

„Tygum skuldu heldur farið inn í tað, Oulie,“ segði Caja kát.

Arnljot Oulie sat eitt sindur:

„Eg *tori* ikki,“ segði hann so, spakuliga og lág-mælt.⁴¹

Hóast Herman Bang í hesum broti, sum í so mongum øðrum brotum í sínum tekstum, ikki lýkur tær treytir, sum tann objektiva speglmyndin av tilverunnar ruðuleika setir, so fangar hann kortini við beinrakni tíðina. Tí tað áhugaverda er sjálvandi, at eitt brot sum hetta, sum týðiliga er skapt list og ikki kann sigast til fulnar at umboða tað objektiva, natúrliga lívið, samstundis

hefur eitt objektivt samfelagsligt korrelat ella samsvar. Fyndin í hesum dialogi er, at Oulie heldur einum spegli framman fyri Caju, at líkasum tann norski studenturin er frúgvinn Caju eisini fangi, og at pensionatið, sum setir mark millum hana og tað veruliga lívið, er ein mynd av tí fongslu, sum hennara óvirkna og bangna kvinnuverð hefur bygt. Tekstirnir hjá Bang seta, sæddir sum ein heild, við at vísa veruleikan heldur enn at prædika, spurnartekin við eina patriarkalska skipan, sum noktaði kvinnum „Humanitetens frie Udfoldelse“, og teir gera tað við einum listaligum meistaraskapi, sum ber av allari programmlist. Niðurstøðan er, at eisini Herman Bang, hóast stór orð og klingandi yvirlýsingar lógu honum fjart, á sín egna hátt var ein framburðarins tænarari.

7

Kravið um at skapa tað objektivt eygleiðandi listaverkið og lata rithøvundin hvørva úr tekstinum hevði við sær, at brúk var fyri einum nýggjum stíli ella skrivningarlag. Í royndunum at nærkast einum formi, sum var í samsvari við hansara serliga slag av realismu, fór Herman Bang meira radikalt til verka enn teir flestu av sínum samtíðarhøvundum. Eina fyriboðan um, hvat er á veg, fáa vit í eini grein eftir Herman Bang, sum í februar 1885 stóð í svenska vikublaðnum *Budkaflen*, og har høvundurin tekur soleiðis til:

Tann modernaða skaldsøgan vil – sum vit vita – fylgja síni hetju við eygunum frá minutti til minutt; lokka frá henni hennara ómedvitnu kenslur og lúra hana av í sínum loyndastu lötum. Hann (t.e. skaldsøguhøvundurin)

vil fylgja henni gjögnum síni fínastu hugløg, frá fólilsí til fólilsí. Men kenslur og hugløg koma so ofta til sjóndar í smáum, ósjálvráddum, skiftandi *rørslum*; - men at endurgeva hesar smárørslur, sum avdúka so nógv, er í skaldsøguni torført, næstan ógjørligt. Skulu tær takast við, bólgna verkið upp til tað ólesiliga, verða tær ikki tiknar við, verður verkið ófullkomið.⁴²

Snarvegurin burtur úr hesi at vísa seg ómøguligu tvístøðu er ein heilt nýggi skrivisnild, tann dramaturgiska, har samrøðan ella dialogurin, saman við ofta sera stuttum viðmerkingum frá høvundinum, tekur plássið hjá tí frágreiðandi realistisku ella naturalistisku lýsingini, og málið er, at hesin nýggi mátin, fyndugari og meira elegant enn tann realistiski, og kanska við betri úrsliti, skal lýsa fjølstrendar sálarligar tilgongdir. Hesin nýggi skriviteknikkurin fekk heitið *impressionisma*, eitt orð, sum annars, sipandi til málningalist og við uppruna í málninginum *Impression. Soleil levant* eftir franska listamálaran Claude Monet, var frammi fyrstu ferð í 1874.⁴³

Tann fyrr nevndi teksturin „Foran Alteret“ ber prógv um, at Herman Bang longu í 1880 hevði víst, at hann megnaði at skriva á impressionistiskan hátt. Tá ið hann fýra ár seinni, legði fram eina impressionistiska stevnu, sum medvitna ætlan, kann tað fyri ein part vera komið av atfinningum, sum Georg Brandes í 1883 førði fram ímóti danskari realistiskari skaldsøguskriving. Bang og Brandes sótu ikki væl um sátt, og í tí orðaskifti, sum tá tók seg upp, lætst Bang at vera ósamdur við sjálvan kyndilin í tí bókmentaliga almenninum í Norðurlondum, men hann tykist samtundis at hava lagt sær Brandesar skilagóða kritikk í geyma.⁴⁴ Georg Brandes var annars um hetta mundið móður av, at Herman Bang helt á at rýða honum um nasar orðini um, at sannar bókmentir prógva sína styrki

við, at tær „sætter Problemer under Debat“, og tað var í hesum orðaskifti, hann skrivaði um Bang, at „Hans Forstand er en middelgod Fruentimmerforstand“.⁴⁵ Hesi orð, sum sjálvsagt fyrst og fremst vísa, at tann annars sera framburðarhugaði Georg Brandes ikki megnaði at leggja tíðarinnar kvinnuniðrandi hugburð aftur um bak, særdu Herman Bang djúpt.

Sum Bangs møguligu frimyndir á leiðini fram ímóti impressionismuni hava verið nevndir m.a. Ivan Turgenev, Guy de Maupassant og Vilhelm Topsøe og serliga tann norski rithøvundurin Jonas Lie, sum Herman Bang sjálvur seinni útnevndi til sín lærumeistara. Men eingin av hesum høvundum er impressionistur í radikalum, bangskum týðningi.⁴⁶ Tað er tí ein spurningur, um ikki hetta skrivingarlagið, soleiðis sum Bang menti tað, er sprottið úr høvundsins egna lyndi, hansara tráan og trupulleikum. Herman Bang vildi jú upprunaliga vera sjónleikari, men henda ætlan var av ongum. Men hóast Bang ikki tænti teimum nóg væl, tykjast bæði Thalia og Melpomene at hava havt onkran serligan, treiskan tokka til hansara, og ikki viljað slept honum, og sostatt gjørdist hann dramaturgiskur rithøvundur.

Líka sum leikritshøvundurin letur tann impressionistiski prosahøvundurin sínar persónar fáa lív og spretta burtur úr replikkum og samrøðu, og kortini er her ikki talan um reinan sjónleik. Útgreinandi brot um eitt nú sálarligar tilgongdir eru at kalla bannlýst, men tó er loyvt at koma við onkrari upplýsandi ella staðfestandi viðmerking, eitt nú seinast í einum kapitli. Slíkar viðmerkingar hava tá somu virkan sum tær leikleidbeiningar, sum natúrliga koma fyri í einum sjónleiki. Soleiðis sum Herman Bang menti sín nýggja stíl, brúkti hann annars ein hóp av teknum og grafiskum miðlum til at gera sín dialog menniskjaímyndandi: tankastrikur, skákbrodd, skákskrift og tanda skrift. Viðhvørt ger hann

vart við, um ein persónur úttalar eitt orð við bygðasligum framburði, so at lesarin kann síggja hann bera frá í eini annars meira metropoldæmdari samkomu. Eyðkent fyri Bang er eisini, at hann ofta ikki skilar til, um pallmyndin skiftir og søgan bráðliga flytir seg úr tíð ella stað, hetta skal lesarin sjálvur varnast. Henda serliga klipp-snildin er annars aldargomul, og er eitt nú eitt sermerki fyri miðaldar kvæðaskaldskap, sum okkara *Margretu kvæði* er eitt gott dømi um.

Tala er bara ein partur av menniskjans ytra atburði, og í grundini lá í tí nýggju stevnuni, at øll menniskjans kropsliga gerð og medferð var ein lykil til hennara sálarlív. Herman Bang skrivaði um hetta fenomenologiska skrivningarlag, at „den impressionistiske Fortællekunst ... viser os kun Menneskenes Følelser i en Række af Spejle – deres Gerninger“, og um rithøvundin skrivur hann, at „De ydre Ting, han maler, er Kapslerne om den indre Historie. Paa Kapslernes Gennemsigtighed beror deres Værdi.“ Ein avleiðing av hesum háttalag var, at tey einstøku brigdini, tað lítt sum tað stóra, í tí eygleidda og lýsta ikki vórðu skipað á hierarkiskan hátt, men komu til sjóndar, eins og í málningum eftir impressionistar sum Claude Monet, Edouard Manet ella Renoir, allir staklutir lið um lið, við einsháttaðari pallseting. Hesin „prikkuti“ frásøguháttur bygdi á ta trúgv, at „lesarans heili var eitt framúr framkomið amboð“, og at lesarin megnaði „at se mere end hans Øjne er i Stand til at sanse, forstaa mere, end han netop har Ævne til at opfatte.“⁴⁷ Hetta misálitið á orðsins hevd, leitanin eftir teimum universum, sum lógu fjald millum reglurnar, tann replikk-tengda minimalisman, har minni gav meira, er annars neyvt lýst í eini yrking eftir týska skaldið Rainer Maria Rilke, sum eisini var ein av Bangs andaligu skyldmonnum:

Ich fürchte mich so vor der Menschen Wort.
Sie sprechen alles so deutlich aus:

Und dieses heißt Hund und jenes heißt Haus,
und hier ist Beginn und das Ende ist dort.¹

Fyri skrivningina hjá Herman Bang var henda vend til impressionismuna kollveltandi. Tí við hesum umskifti ikki bara broyttist hansara stíllur, hann kom samstundis eisini, fyri ein part ið hvussu var, burtur frá dekadansuni (sum nakað um somu tíð í Fraklandi mátti førka seg eitt sindur til viks fyri teirri virðis- og trúarfyltu symbolismu, sum skaldið Mallarmé umboðaði) og – burtur frá sær sjálvum. Uppgávan var hereftir nettupp at finna vegin inn í aðrar persónar, sum í onkrum lutum kundu líkjast einum sjálvum, men stundum vóru einum sjálvum púra ólíkir og í øllum førum skuldu halda sær uppi við listarinnar svimjikynstri, sum sjálvstøðugar verur av holdi og blóði.

Tann fyrsti teksturin, har Herman Bang av álvara royndi hetta nýggja skrivningarlagið, var ein heldur long stuttsøga, sum hevur heitið „Charlot Dupont“. Hetta er søgan um smádrongin Carlo de las Foresas, sum verður førdur úr býi til bý í Europa at uppraðka sum óvita-violinleikari, sum í grundini ikki er nakar meistari, men verður seldur til ein lurtaraskara, ið letur seg dára av sentimentalari barnadyrkan. Sum í at kalla allari síni persónsímýndan hevur Bang eisini her eina livandi fyrimynd, sum hann enntá sjálvur hevur kent.⁴⁸ Men søgan kann, bæði sum veruleiki og yrking, ikki annað enn enda við vónloysi og sorgarleiki. Impressionisman hjá Bang vinnur her sín fyrsta sigur, tí ikki bara stendur Carlo, hvørs virtuosnavn er Charlot Dupont, spillivandi fyri lesaranum, eisini teir sum vinda pengar burtur úr dronginum, faðir hansara Emmanuelo de las Foresas, og hansara impressario, harra Theodor

¹ Ørindið ljóðar, leysliga umsett, soleiðis:
*Eg ræðist so illa menniskjans orð.
Hon formar so skilliga spurning og svar:
Her er byrjanin, endin er har,
og hetta er hundur, og hatta eitt borð.*

Franz, verða náðileyst avdúkaðir. Tí Herman Bang greipar her sítt impressionistiska kynstur saman við sera knöppum og speiskum leikritsviðmerkingum og við endurtökum, har serstakliga fín nœvn og heiti gerast ógvuliga sjónlig, við tí avleiðing, at søgan fær komiskan dóm, og at viðgerðin verður sarkastisk.

Við „Charlot Dupont“ var impressionisman ikki fullførd, men á veg. Fullmenta síggja vit hana í mongum av teimum tekstum, bæði stuttsøgum og skaldsøgum, sum komu eftir 1885, m.a. skaldsøgum *Ved Vejen*, frá 1886, *Stuk*, frá 1887 og *Tine*, frá 1889. *Stuk* er á mangan hátt ein kollektivskaldsøga, Keypmannahavnar býur er høvuðspersónur í bókini, Bang myndar býin í áttatiáranna Gründer-tíðarskeiði, tað forlorna, skundmikla og prangandi situr her til háborðs, nakað sum her hjá okkum í áttatiárunum í farnu øld, og aftur nú, aftan fyri eina útsíðu av blonkum vulgaretiti renna ovurnýtsla og oyðsl upp í slokk, í teirra halaferð kemur peningaligt lógarbrot, til dramblætið og ábyrgdarloysið bráðliga, við einum slag av svørtum oktoberi, detta niður á langlegg. Orðið *stuk*, sum merkir gipskálk at prýða loft og veggir við, stendur her sum ímynd av einum tíðarskeiði, har marmorið er marmorpuss, gullið er glinsandi metal, bronsan er litað gips, har v.ø.o. alt er bílig eftirgerð. *Tine* er bæði ein søgulig skaldsøga og lýsingin av eini kvinnulagnum, í skaldsøguni síðusetur rithøvundurin hegnisliga og meistaraliga Danmarkar ósigur í bardaganum við Preussen og Eysturríki í 1864 og lagnuna hjá tænastrugentuni Tine, sum er fyri sálarligum falli og tekur seg av døgum eftir eina tilgongd, har sannur kærleiki og tann kalda mannliga girndin á lagnutungan hátt koma í bland.

Tað impressionistiska meistaraverkið hjá Herman Bang er tó helst skaldsøgan ella tann langa stuttsøgan *Ved Vejen*. Bang fortelur sjálvur um skapanarsøguna hjá hesum verki, at hann var á upplestrarferð í Jútlandi og koyrdi við toki frá Ålborg til Randers. Tá

bar so á, at tokið steðgaði við eina stöð sunnan fyri Hobro, og hann bar, í vindeyganum á tokstøðini, eyga við eitt kvinnuandlit. Tað var bleikt og sorgarbundið, hevði longsul eina ferð verið har, so hevði hann helst flagsað seg til deyðis við at bresta veingirnar ímóti ov trongum veggjum, so at eftir var bara stirðnað líðing.⁴⁹ Soleiðis kveiktist hugskotið um at skriva eina skaldsøgu um tað gráasta av øllum evnum, ein tokstøðarby úti í provinsini, har tilveran er stirðnað í endurtøkum. Í miðjuna á søguni hevur Bang sett tokstøðarstjóran Harra Bai, sum er fyrrverandi loytnantur, og konu hansara, ta barnleysu Katinku. Rundan um tey hitta vit bygdafólkið, einkjufrú Abel við sínum ógiftu døtrum, Louise-Ældst og Ida-Yngst, ta gomlu lærarinduna Frøkun Jensen, prestahjúnini Linde og dóttur teirra Frøkun Linde, kapellanin Andersen og stórbóndan, tann ógifta proprieterin Kjær. Dagarnir koma hvør øðrum á baki, sum regndropar, ið hvør meinlíkur øðrum detta á eina tekju ella ein rútt, til fyrstøðumaðurin hjá Kjær ein dagin verður sjúkur, og bóndin fær ein vikar at røkja bóndagarðin, Huus eitur hann. Tokstøðin er hjólið, sum øll rørsla í provinsumhvørvinum fer um, her hittast farandi og komandi, og soleiðis kemur eisini tann nýggi fyrstøðumaðurin í samband við hjúnini Bai. Stór er henda broyting ikki, og tó kollveltandi, tí tann lítið bragdliga antihetjan Huus hevur allar teir eginleikar, sum Bai ikki hevur og megnar, við sínum áhuga fyri blómum og gróðri, síni rødd og síni tøgn at kveikja ta kenslulognbrá í einum kvinnusinni, sum higartil hevur sovið. Í lýsingini av hesum tríkanti vísir Herman Bang seg sum tann sniðfundigi meistarin, sum við raffineraðum speisemi tekur stillstøðunnar tragikk, tá ið hann ferð eftir ferð letur Bai siga um Huus, at hann er bara fittur, men skil fyri konufólki, tað hevur hann ikki. Huus setir ferð á søguna, tá ið hann ein fagran dag skjýtur upp, at hann og familjan Bai skulu fara

ein skógartúr til tann stóra marknaðin, eina av teimum rokmiklu sölustevnunum, sum eru í Danmark um summarið, og sum hava eitt sindur av ólavsøkudámi. Og tá ið høvundurin letur Huus og Katinku, har á marknaðinum, í serligum sýnisvindeygum (ið vísa fram ímóti nútíðar filmi) síggja myndir úr Italia, av Napoli, Napoliflógvanum, sól og strond, bátum og bláum havi, ber hann eina paradísmynd inn í tann gráa endurtøkuheimin hjá Katinku, sum tó samstundis er hættilig, um lesarin annars minnst tey gitnu orðini: *Síggj Napoli og doyggj*. Í lýsingini av áhugaøkinum hjá Bai hevur rithøvundurin annars fangað eitt fyribrigdi, sum, kunnu vit kanska siga, er tátíðar maki til ta alnótarpornografi, sum blómar í okkara tíð:

Svensden (*t.e. tann nýggi fyrstøðumaðurin*) samlaði upp á griksk kort og myndir í afturlatnum brævbjálvum. Hann hevði myndirnar við oman á støðina og Bai og hann hugdu at teimum aftur við sínum todgy. Latið okkum hyggja í Arkivið, segði Svensden.

– Fyri mína skyld gjarna. Bai var altíð fúsur.

Svensden fekk „nýggjheitirnar“ úr Hamburg við eftirkravi.

– Pínadoyðs grísari, segði Bai glaður. Hann var altíð meira lágmaeltur, tá ið teir vóru „á Arkivinum“, hóast hurðin var afturlatin.

– Pínadoyðs grísari, gamli Svensden, segði hann og helt kortini upp til lampuna.

Teir hildu fram at hyggja at kortunum. Bai gníggjaði sær eftir knøunum.

– Men hendan er kul, segði hann. Henda ber av, segði hann.

Svensden gníggjaði sær undir nøsini og snýsti.

– Steik, segði hann, steik er tað.⁵⁰

Ludvigsbakke, 1896, tann seinasta av Bangs stóru kvinnulýsingum, hevur eitt ríkari og víðari samfelagsligt

lærit enn *Ved Vejen* og er, sum sosal-sálarfrøðilig viðgerð, eitt av Bangs hovuðsverkum. Bókin fer fram lutvís á Ludvigsbakke, einum garði í Jútlandi, og lutvís á Kommunuhospitalinum í Keypmannahavn, og hævundurin lýsir soleiðis, sum ein tann fyrsti í Danmark, eitt modernað sjúkrahúsumhvørvi. Høvuðspersónur í skaldsøguni er tann jútska gentan Ida Brandt. Hævundurin hevur sett sær sum mál at fortelja søguna hjá einum persóni, sum er gávumildur og hevur hjartalag, men sum ikki dugir kynstrið at ognar sær lívið, og hann ger tað við at lata gentuna mæta eini stórar, tvífaldari avbjóðing: tí danska smørplutokratinum og tí óheiðurliga (men ikki bara ódámliga) vingliskøltinum Karl von Eichbaum. Eftir ein drúgván, heldur meinaleysan inngang verður lesarin, næstan uttan at óra ilt, førður inn í ein stigvís avdúkaðan sorgarleik, har replikkirnar koma neyvar og bitandi, formaðar við Bangs neistrandi og makaleysu sarkasmu, og har ljósið fellur, við samkenslu og einum fyri lesaranum næstan ótolandi húðaloysi, á summarsins síðstu rósu. Ímyndirnar í bókini bera dām av nítiárána symbolismu, og tann nýanseraða persónslýsingin ber vitnisburð um, at Bang nú er ein búnaður menniskjalýsari. Í hólmgonguni við familjurnar Mourier og von Eichbaum má Ida Brandt leggja kongin. Móti pengum, snobbaríi og skreyti dugir eitt hjarta einki.

Bókmentafrøðingar hava, í sambandi við at Bangs impressionisma hevur verið umrødd, peikað á hansara *dupultsjón*: hetta at hann øðrumegin, sum eitt nú *Sommerglæder*, *De uden Fædreland*, „Ravnene“ og serstakliga *Stuk* eru dømi um, við síni skaldskaparligu pointillismu megnar at lýsa eina yðjandi, men samstundis samhangsleysa fjøld, fangaða, við orðalag, keipum og eygnabrá, í lötunnar núi, og so tað at hann hinumegin eisini megnar at frysta lötuna fasta og lýsa tað einstaka menniskjað í sínum nærumhvørvi. Hetta

seinasta ger hann m.a. í *Ved Vejen*, har Katinka Bai ofta kemur til sjóndar í eini rammu, samansettari av hurðum, vindeygum, innbúgv, kjarri ella lysthúsum í urtagørðum. Herman Bang sipar í sínum greinum ferð eftir ferð til ein líkleika í háttalag millum skaldskap og málningalist. Tað er í samsvari við hetta, at tann serliga rammugyrda pallsetingin av kvinnuni, sum bæði ger vart við tíðarinnar kvinnufatan og lýsir kvinnuna sum determineraða av patriarkatsins lógum, eisini serliga sermerkir málningarnar hjá hansara samtíðarmanni, tí danska listamálaranum Vilhelm Hammershøi.⁵¹

8

Fyggja vit at ritverkinum hjá Herman Bang sum heild, so tykist tað, í sínum tematiska sjónarhorni, at mynda ein boga, ella kanska ein sirkul: høvundurin byrjar í sjálvslýsing (*Haabløse Slægter*), snýr sær síðani úti ímóti umverðini (stutt-søgur, *Ved Vejen*, *Stuk*, *Tine*, *Ludvigsbakke*) og vendir sær so aftur til sjálvslýsingina, sum tó hesa ferð er krógvað, í skaldsøgunum *Mikaël* og *De uden Fædreland*. Henda seinasta snaringin hevur týðiliga samband við, at Herman Bang var samkyndur. Fyribrigdið homoseksualitetur, samkynd, hevur altíð verið til, men var sum alment umrøtt evni nýtt í seinnu helvt av 19. øld, og Herman Bang er ein tann fyrsti persónurin í Norðurlondum, sum var alment kendur sum samkyndur. Tað er í hesum sambandi óvanligt, og stak áhugavert, at Herman Bang trý ár fyri sín deyða, í samstarvi við sín týska lækna og vin, Max Wasbutzki doktara, í Berlin í 1909 skrivaði eina ritgerð, hann rópti *Gedanken zum Sexualitätsproblem* (Tankar um kynsspurningin), har hann legði fram

sínar egnu royndir og sínar egnu hugsanir um hetta evni.⁵² Hóast hansara grein í einum stað ber tíðardám av fordómum, sum upplýst fólk fyri langari tíð síðani hava lagt aftur um bak, leggur Bang samstundis dent á, at samkyndin er ein viðføddur eginleiki, og at hon á sín hátt umboðar reinan og sannan kærleika. Herman Bang tekur serstakliga fram, at tað samkynda menniskjað serliga í sínum uppvøkstri ofta er í dýrastu neyð, av teirri grund, at tað er ófyrireikað til sína støðu og lagnu, at samfelagið ikki skilur ella góðtekur tað, og at slík fólk mugu stríða eitt ómenniskjansliga hart og tvørligt stríð, til tey læra at sættast við sína viðføddu náttúru og liva við henni.

Tað ríkidømi av skaldskapi, sum Herman Bang hevur givið Danmark og heiminum, eigur ikki bara at vera fatað sum frukt av hansara viðkvæma sinni og listarliga kynstri, hansara gávum at eygleiða og tí natúrligu sam- og medkenslu, sum alt lívið var hansara serligi eginleiki, men eigur eisini fyri ein part at vera sæð sum partur av hansara samkynd. Tí hansara lýsingar av tí ólukkuligu dansilærarinduni, av tænanarum, sum leingist inn í hotellgestanna marglætisverð, av tí vrakaða violinundrinum og av tí klossutu og misháttu prinsessuni Mariu Carolinu, allar hesar frásagnirnar um tilverunnar áskoðarar og statistar eru í roynd og veru samstundis myndir av tí kastuloysi, sum í viktorianskari tíð fall samkyndum í lut. Vit eiga í hesum sambandi at minnast, at í Danmark kundi ein, sum livdi sum samkyndur saman við einum øðrum, á Bangs døgum verða dømdur til betranarhús í eitt ár⁵³, og at í Onglandi kundu fólk til 1861 (í Skotlandi til 1889) fáa deyðarevsing fyri samkynda lívsførslu.⁵⁴

Vit lata nú ljósið falla á eitt annað brigdi í sambandinum millum list og kynsligan samleika í Bangs ritverki og hyggja at teimum sirkus-søgum, sum Herman Bang skrivaði, „Fratelli Bedini“ og „Les Quatre Diables“. Meðan tónin í søgum sum „Frøkenen“ ella

„Den sidste Balkjole“ er eymur og stillförur, í øðrum sögum sum eitt nú „Son Altesse“ ella „Ravnene“ umframt tað eisini speiligur, við týðiligum ansi eisini fyri tí komiska, er tónin í sirkus-søgnum álvarsamur og borin uppi av einum serligum slag av spentum og brosleysum patosi. At hesar søgur ikki eru nógv frammi í dag, er eftir mínum tykki púra órættvíst, tí serstakliga „Les Quatre Diables“ er ein av Bangs meist-aratekstum. Samtíðin hjá Bang setti søgurnar høgt, og í 1929 var „Teir fyra djevlarnir“ filmað heilar trýggjar ferðir, í 1911 í Danmark (Robert Dinesen), í 1919 í Týsklandi (A.W. Sandberg) og í 1929 í USA (Fred Murnau).⁵⁵

Hesir tekstir umboða ta fagurfrøðiligu dyrkan av mansins (og kvinnunnar) likami, sum var frammi í tí forna Grikkalandi, og sum tann kendi týski listaf-røðingurin Johann J. Winckelmann tók fram aftur miðskeiðis í 18. øld.⁵⁶ Báðar søgurnar hava blóðugan útgang, í „Fratelli Bedini“ verður leyvutemjarin Batty bitin til deyðis av eini honleyvu, og „Les Quatre Diables“ endar við, at tann ástarsvartsjúka Aimée loysir bandið, sum heldur reiggjunum, sum hon og hennara elskaði Fritz sveiggja í, so at bæði detta og doyggja. Hesir endar kunnu sjálvsagt fatast bókstaviliga, men kunnu eisini lesast allegoriskt, sum myndir av tí avgrund, sum girndin, í einum dømandi og revsandi patriarkati, umboðar fyri tí samkynda. Fata vit tekstirnar soleiðis, eru Batty og Fritz fyri sama falli og sama slag av deyða sum rithøvundurin Gustav von Aschenbach í tí meistaraligu søguni „Der Tod in Venedig“ eftir Bang-dyrkaran Thomas Mann. Herman Bang lýsir tað bæði ítøkiliga og allegoriska fallið í „Les Quatre Diables“ við hesum orðum:

Fritz fleyg fram og aftur.

Eyguni á Aimée hingu í honum – stór og kám í glampi sum tvær lampur, sum skjótt fóru at slokna.

Valsurin mentist, og leikurin í reiggjunum bleiv ógvisligari.

Sum tivandi kom tann óttafulli fagnaðurin.

Amour, amour;
oh, bel oiseau,
chante, chante,
chante toujours.

Nú loysti Aimée sítt hár, sum vildi hon sveipa seg inn í eina myrka kápu; upprætt snaraði hon sær í reiggjuni framman fyri Fritzi. Tey fóru í holt við tey stóru lopini.

Tey flugu, tey fuku. Sum fuglaskríggj ljóðaðu teirra boð hvørt til annað yvir valsinum, og tað var, sum allir tankar komu í bland.

„Aimée, du courage.“

Hann fleyg aftur.

„Enfin du courage.“

Hann tók aftur.

Aimée sá bara hann – hansara likam; hon helt, at tað lýsti. Fagnaðurin vaks aftur; tað dundi. Valsurin harðnaði; sum sigursljómur.

Hann bíðaði framman fyri henni.

Aimée visti bara, at hon knappliga lyfti hondina, og sveiggjandi langt út frá tí dandandi reiggjuni, loysti hon hongslíð, sum helt henni.

Og Fritz feyk fram.

Hon sá ikki meira, og einki skríggj hoyrdist.

Sum datt ein sandsekkur niður móti manesjumoldini, hoyrdist tað bara, tá hansara likam fall.

Ein túsundapart av einum núi bíðaði Aimée í síni reiggju: Hon visti ikki, at deyðin var sæl njóting fyrr enn nú ... tá hon slepti og skar í róp og datt.⁵⁷

Eftir 1900 gav Herman Bang út tvær skaldsøgur, sum báðar hava listamenn sum høvuðspersónar. Í skaldsøguni *Mikaël*, 1904, viðger Herman Bang, í einum

stíli, sum er berligur og meitlaður sum skrivningarlagið í *Det graa Hus* og brosleysur sum dómurinn í „Les Quatre Diables“, listamansins stöðu í einum samfelag, har marknaðarkreftirnar ráða, og har listamaðurinn verður skaptur, ella feldur, av ummælarum og listaseljarum. Høvuðspersónur í bókini er tann franski listamálarinn Claude Zoret, sum býr í einum stórmansligum húsum á Rue de Rivoli. Tann blaðungi og gudavakri Eugène Mikaël, sum hevur givið skaldsøguni navn, er hansara stjúksonur og næmingur. Bang, sum lýsir tann gamla Claude Zoret sum eina kempu, við síðum skeggi, hevur her brúkt tann franska impressionistin Claude Monet (sum hann hevði hitt í Noregi í 1895) sum fyrimynd. Sum listamaður er Zoret ikki impressionistur, men symbolistur, og Bang hevur, tá hann greiðir frá hansara verkum, havt tann allegoriska stílin hjá Puvis de Chavannes í huga. Skaldsøgan fer fram í einum stórmanna- og aðalsumhvørvi í París.⁵⁸

Umframt at lýsa listamannin, nú hann ikki longur er borinn uppi av einaveldisins ríku góðgerarum, men treytaður, meira óstöðugt, av kapitalsins valdi, viðger høvundurinn í bókini eisini sambandið millum lív og list. Henrik Ibsen hevði í sínum seinasta sjónleiki *Når vi døde vågner*, 1899, lýst viðurskiptini millum myndahøggaran Arnold Rubek og hansara modell Irenu, sum í eini dramatiskari uppgerð kastar Rubek fyri, at hann hevur brúkt seg sum eitt ting, noktað sær sín kærleika og soleiðis dripið seg sum menniskja. Í síni næstseinastu skaldsøgu myndar Herman Bang eina gongd, sum er meinlík tí í leikinum hjá Ibsen, tí eisini Mikaël, sum er modell hjá Claude Zoret, fólir seg brúktan og kastar í eini uppgerð sínum meistara fyri, at hann bara hevur víst sær kulda og háð. Mikaël ger uppreistur móti sínum harra, kastar seg í føvningin á tí eiggiligu, men peningaliga niðurundirkomnu russisku fúrstinduni Luciu de Zamikoff, selur, fyri at bjarga síni unnustu, ein málning, hann hevur fingið til gávus frá

Zoret, og fer til endans so langt, at hann stjeler burtur av skitsunum hjá sínum stjúkþápa og vælgerara.⁵⁹

Taka vit samanum, er *Mikaël* eitt verk, har tað kalda sjálvsøknið herjar í samfelag sum í mannahjörtum, har tað listaliga verkið er ein handilsvara, og har menniskjanna kenstur spretta úr trá eftir persónligum vinningi. Men skaldsøgan er meira enn tað. Tí inn í søguvevnaðin hevur høvundurin flættað eitt krógvað homoerotiskt motiv, sum er sjálvur kjarnin í bókini. Av persónslýsingini og tí dramatisku gongdini í bókini skilst, at kensturnar hjá Zoret fyri Mikaël eru meira enn bara faðirsins kenstur fyri sínum soni ella meistarans fyri sínum næmingi. Inn í verkið hevur Herman Bang nevniliga felt eitt síðudrama um ótrúskap og sjalusi, ið sum speglmynd varpar nýtt og øðrvísi ljós á viðurskiftini millum Zoret og Mikaël. Tá ið Claude Zoret verður svikin av sínum næmingi, fellur fyrst dagalong, nívandi hugtyngsla á hann, og so skapar hann, mest út frá bíbilskum motivum, síni mest sublimu, allegorisku verk, *Job*, *Esajas* og *Sannleikan*. Og tá ið hann móti endanum í skaldsøguni rannsakar sínar egnu kenstur, kemur hann eftir, at Mikaël hevði verið sær „kun nødvendig“. Hetta eina, avdúkandi lýsingarorðið ger lesaranum greitt, at meistarans tokki er meira skyldur við *eros* enn við *agape*.⁶⁰ Sum fyndarorð yvir verkinum hevur Bang sett hesar setningar úr *Det hvide Hus: Vit líða og skapa líðing, annað vita vit ikki*. Skaldsøgan umboðar eina helst tilætlaða afturvendan til ein í støðum undanimpressionistiskan stíl, sum henda lýsing av løriftinum, sum hevur navnið *Sannleikin* vísir:

Høgur og sigursælur helt ein unglíngi, hvørs myrka hár hevjaði seg yvir høvdi hansara, við eini lýsandi kvinnu óskiljandi boygdari inn at síni lið, um teymarnar fyri einum gyltum sigursvogni, sum tokaði fram eftir skýggj-

um – skýggjum, sum líktust slørum, sum vórðu sveipt um veldugar kroppar av fjøturbundnum risum, myrkum og blóðrandaðum skýggjum.⁶¹

Í skaldsøguni *De uden Fædreland*, 1906, tekur Herman Bang upp eitt heilt annað mál, tjóðskaparspurningin, sum var nógv frammi í hansara tíð, og sum framvegis ikki vil sleppa okkum. Høvuðspersónurin í bókini, Joán Ujházy, violinspælari, er uppvaksin sum greivasonur á einum aðalsgarði á eini oyggj í Donau-ánni. Hansara daddur eru enskar og franskar, hansara lærari er grikki, og annars arbeiða á garðinum ungarar, serbar, rumenar og ruthenar. Oyggjin er hvørki ungarsk, rumensk ella serbisk, og sostatt er Joán eitt menniskja við ongum tjóðskapi, hann er Joán Landleysi ella, sum hann eisini verður róptur, Jean Sans-Patrie. Longu í sínum barnaárum upplivir hann nationalismuna, í rørslunnar mest ódámliga skapi, sum jagstran og plágu, hann sær jødar verða jagstraðar og verður seinni, tá hann verjir ein jøda, sjálvur fyri jagstran.

Her er vert at steðga á og nevna, at henda oyggjin, sum takkað veri Bangs skaldskaparligu alkými er skapt um til søgn ella ímyndað landslag, var til í hansara tíð. Oyggjin æt Ada Kale, var upprunaliga turkisk, men kom eftir tað russisk-turkiska kríggið 1877-78 við friðinum í San Stefano undir Eysturríki-Ungarn. H.C. Andersen greiddi frá oynni í bókini *En Digters Bazar*. Herman Bang hevði sæð oynna í hvussu er tvær ferðir, og í einum formæli til eina søgu í *Aus der Mappe*, 1908, einum savni av stuttsøgum týddum til týskt, lýsti hann hana við hesum orðum:

So lá steinoyggjin bráðliga har í tí skúmandi ánni, grá og døpur og nakin og ísakøld, uttan trø ella runnar, brúnasíð og fjar sum eitt spøkilsí og nú sum ein hóttan. Hennara ófruktbari er sum eitt forbannilsí. Og húsini vóru grá

og kirkjan grá og harragarðurin gráur ... hetta grótsins hús bygt av teimum gráu steinum á tí gráu oygni. Var Hades ikki her, var einki Hades til.⁶²

Joán er í tí serstöðu, at meðan pápi hansara er aðalsmaður, av hesi tjóðskaparleysu Donau-oygni, er mamma hansara donsk, og seinni partur av skaldsøguni fer fram í einum býi donskumegin á markinum millum Danmark og Týskland, har Joán hevur eina konsert. Eisini her tekur Bang tjóðskaparspurningin upp, bæði á tann hátt, at tann nógv áleikandi spurningur um Danmarkar verju verður ikki bara samrøðu-, men kjakevni hjá hansara persónum, og eisini á tann hátt, at hann sera hugtakandi lýsir longsuln hjá Joán Landleysa eftir einum heimlandi, í hesum føri Danmark, landinum hjá móður hansara, hvørs mjúka mál hann hevur hoyrt sum barn, og hvørs fólkavísur og vísuløg eru honum kær. Men her, í seinasta parti av skaldsøguni, ger Bang eina snaring, sum kemur óvæntað á lesaran, tað Danmark, har Joán er farin at føla seg heima, avdúkar - aftan fyri ein ham av hugna og blíðskapi - smásinni, sjálvsøkni, smáborgaraskap og fremmandahatur, Joán Ujházy kennir seg vónsviknan, og áðrenn hann fer, fellir ein vinur hansara henda dóm yvir tað land, hann hevði ætlað at valt sær til heimland:

Huh, hvor er dette Land et forbandet Theater. Og det er Geménheden, som sidder i Sufflørkassen.⁶³

Í síni skaldsøgu viðger Herman Bang tjóðskaparspurningin í øllum sínum mótsagnaríka kompleksiteti, tí øðrumegin myndar hann nationalismuna sum eitt oyðandi, haturskent fyrbrigdi, men hinumegin vísir hann á, at tann ektaða tjóðskaparkenslan er ein upp-runatørvur, sum menniskjuni sum heild ikki kunnu vera fyrriuttan. Og hann gevur málinum eina heldur

spíska snaring, tá ið hann rekur framundir, at tey sum hava eitt fedraland ofta missa sín tjóðskap, meðan tann landleysi ber sín tjóðskap, sum eina sanna og ektaða kenslu, innan í sær. Men *De uden Fædreland* hefur eina aðra høvuðsflógv, sum er uppافتur áhugaverdari enn tjóðskapurin, og sum ikki av álvara er komin undan kavi fyrr enn fyri fáum árum síðani. Í síni fyrr nevndu ritgerð um kynsspurningin skrivar Herman Bang m.a.:

Men tá ið yrkjarin nú einaferð er samkyndur, hefur hann tær óvanligastu fyrirtreytir fyri síni list. Um eg tori at málbera meg soleiðis, hefur hann frá natúrini eitt janushøvd og kann rannsaka sálarlívið tveir vegir. Hann verður verandi maður og fólir tó við sálini hjá eini kvinnu. Stórleikin hjá Shakespeare hevði uttan jallin av Pembroke verið óhugsandi. Mætari verk fer tann samkyndi at kunna skapa, um ein tíð verður møgulig, tá ið hann torir at bera sínar kenslur fram beinleiðis; um hann yvirhøvdur hevði kunnað slept tí krógvan, sum nú er neyðug, hevði hann fyrst av álvara kunnað víst ta fullu upprunamegina og ta fullfíggaðu styrkina í sínum gávum. Fyri at sleppa undan einum ævigum grýluleiki, vendir hann sær burtur frá sær sjálvum og sínum egnu kenslum og verður sum listamaður fram um alt ein, sum eygleiðir síni medmenniskju, og enntá í flestu førum ein stórir lýsari, tí at hann so at siga sær við fyra eygum.⁶⁴

Arbeiðið hjá bókmentafrøðingum er m.a. at finna fram á loyndar undirtekstir, sum samtíðin ikki altíð er ment at skilja. Talan er í slíkum førum um krógvaðar boðskapur, og bókmentafrøðingurin kann í mongum lutum samanberast við kotubrótaran, sum avkotar ella týðir eina loyndarskrift. Tann samkyndi rithøvundurin var fyri øld síðani í teirri støðu, at hann víst noyddist at geva sínum vandamálum og evnum útveg í síni list, men at hann (ella hon) samstundis, í einum borg-

araligum, straffandi, viktorianskum samfelag, noyddist at maskera ella krógva sína útsøgn, so at fjøldin bara skilti tað hulda frábrigdið, men bara eitt úrvalt lið fataði ta veruligu útsøgnina. Ritverkið hjá Herman Bang er, eins og eitt nú tað hjá H.C. Andersen og Thomas Mann, fult av slíkum loyndum undirtekstum.⁶⁵ Oyggin, har Joán Ujházy er vaksin upp, er uttan tjóðskap, er ikki at finna á nøkrum korti, og spurdur svarar Joán: „Eg havi einki móðurmál“. Einum rennur í hesum sambandi í huga ein regla úr eini yrking eftir Lord Alfred Douglas, borin fram tann 30. apríl 1895, í sakarmálinum móti Oscar Wilde: *I am the Love that dare not speak its name*.⁶⁶ Og í bók síni *Das offene Geheimnis* hevur týski bókmentafrøðingurin Heinrich Detering ført fram, at *De uden Fædreland* í roynd og veru er ein allegori, har eitt sosialsálarfrøðiligt ella lívfrøðiligt fyrbrigdi sum samkynd er flutt yvir á ein topografiskan pall, oynna í Donau, sum er uttan tjóðskap, sum er bannað, og har menninir einki móðurmál hava.⁶⁷

Sambært tí frymli, sum bleiv settur upp í samsvari við ta meira strongu naturalistisku stevnuna, vóru menniskjuni løgd undir ávísar búskaparligar, samfelagsligar ella lívfrøðiligar lógir, og høvundsins uppgáva var at lýsa tey sum partar av hesum gonguverki. Í ritverkinum hjá Herman Bang verður hetta mynstur lýst sum næstan óbøtiligt, eitt patriarkalskt umhvørvi, har hansara viðkvæmu og viðbreknu kvinnur eru við undirlutan. Í *De uden Fædreland* eru lógirnar eirinda leysari enn vanligt, tí íbúgvarnir har eru líkasum jøðarnir gjørdir landleysir og forbannaðir av Gudi sjálvum. Tað er í hesum sambandi tankavekjandi, at høvundurin í teimum seinastu reglunum í bókini letur Joán Ujházy leggja seg barlangan á songina við andlitinum uppeftir og ørmunum strektum niðan móti koddanum, og at hann á henda hátt, í síni viðgerð av korunum hjá teim-

um jagstraðu, javnsetir jødan, tann samkynda og tann krossfesta.

Og kortini síggja vit lýsa, gjøgnum sortuna í hesum verki, eina sólarneipu, sum annars at kalla ikki er til í Bangs universi. Verður skaldsøgan lisin sum realistiskur tekstur, fortelur hon um tann spakuliga vaknandi kærleikan millum Joán Ujházy og Gerdu Johansen, keypmansdótrina, sum er um at ganga til grundar í einum ráum og kvinnuvondum bygdaumhvørvi. Men verður bókin lisin sum allegori, har samkyndin er høvuðsevnið, er ikki longur talan um kærleika, men um empati, um samhuga, um tokka millum Joán og hesa mildu, fínligu *femme fragile* við Danmarkar suðurmark. Á henda hátt letur Herman Bang á fyrsta sinni teir báðar útjaðarabólkarnar í sínum ritverki, kvinnurnar og tey samkyndu, mótast og taka upp samstarv. Og hann letur Joán bera fram eina utopi, sum skal setast í verk á Oyggj teirra Bannaðu:

Og hann talaði um, hvussu hon skuldi verða til eitt griðstað fyri tey plágaðu; og tey skuldu taka ímóti teimum ólukkuligu og brotsmonnunum, sum vóru flýddir, og teimum mongu, sum lívið hevði sligið við sárum ...⁶⁸

Í *De uden Fædreland* eru, sum ein Bang-lesari kann vænta, bæði Joán Ujházy og Gerda við undirlutan. Men utopiin er borin fram. Tað er kanska ikki nógv, men soleiðis sum henda hugbirtingin, hugsanin um at skapa eitt nýtt tolsemisríki á sjálvari Oyggj teirra Bannaðu, verður sett fram, er hon, í Bangs annars sera dapra, lógarstýrda universi, sambært Heinrich Detering kollveltandi. Herman Bang letur Joán Ujházy kalla hetta nýggja ríkið *Mødrenelandet*, møðralandið.

Herman Bang livdi, eftir at hansara fyrsta bók í 1879 hevði sæð dagsins ljós, sum ein *homo viator*, ein listamaður á ferð. Í nøkur ár ferðaðist hann mest í Danmark og Norðurlondum, men í desember 1885 setti hann búgv í Berlin, har hann ætlaði at virka sum blaðmaður og rithøvundur. Men eftir at myndugleikarnir í Preussen høvdu frætt um eina grein eftir Bang í *Bergens Tidende*, har hann umrøddi ta týsku keisarafamiljuna við lítlari virðing, var hann í januar 1886 burtursagdur úr Preussen. Eftir hetta bar hansara tilvera, líka til hann andaðist í 1912, merki av útlegdarinnar friðloysi. Hann virkaði nú sum sjónleikari, leikstjóri, talari, fyrilesari, blaðmaður og rithøvundur, alt meðan hann skiftandi tíðarskeið búði í m.a. Meiningen, Wien, Prag, Kristiania, Bergen, Sæby, Nakskov, París, Keypmannahavn og seinni aftur í Berlin.

Sum heild hevði Herman Bang í hesi vallarakendu tilveru so harðan og so áhaldandi mótgang, at tað er at undrast á, hvussu nógv hann hóast hetta fekk av skafti. Sum talari og fyrilesari var hann vanligi væl fagnaður, sum leikstjóri hevði hann skiftandi eydnu, men sum sjónleikari var hann, ikki minst í Danmark, fyri einum ótali av eyðmýkjandi ósigrum, sum sjálvsagt m.a. komu av, at hann yvirmetti sínar gávur á hesum øki. Hann var tíðliga og seint í penganeyð, so at hann ikki megnaði at rinda sínar mongu hotellrokningar. Hann var bæði oyðslutur og sera gávumildur, so teir pengar hann viðhvørt forvann, fingur skjótt bein at ganga á. Hann arbeiddi bæði nógv og hart, kundi viðhvørt skriva einar fyra-fimm blaðgreinar eftir einum degi, og tað uppafur meira kravsama rithøvundsarbeiðið var honum ofta, bæði sálarliga og kropsliga, eitt ómenniskjansliga møtimikið strev, so at hann av og á legðist sjúkur, fall í óvit ella plágaðist av ógvusligum

krampaherðindum. Fyri at fáa sínar setningar frá hondini, doyva sálarliga neyð og líkamliga pínu og fáa svøvn, fór hann tíðliga í tíðini at brúka linnandi heilivág, m.a. kloral og opium, seinni fekk hann eisini viðhvørt dionin-innspræningar, og hetta, saman við royking og rúsdrekka, tærði burtur av lívsmegini. Eina ferð royndi hann, staddur í Laurvig í Noregi í 1890, at taka seg av døgum við at svølgja eina ov stóra nøgd av opiumi, men royndin mislukkaðist. Eitt stutt skifti var hann, á heysti 1891, innlagdur á 6. deild á Kommunuhospitalinum, har yvirlæknin Knud Pontoppidan kom til ta niðurstøðu, at hann hevði „Constitutionsanomali“ við, sum hjádiagnosu, móguleika fyri „hysteri“⁶⁹.

Tað bøtti ikki um støðuna, at ikki fá í Bangs heimlandi høvdu fingið ta fatan, at Herman Bang, sum ikki dugdi at bíta frá sær, var ein, tú altíð kundi gera látur burturúr ella happa. Bløðini vóru í heilum eftir honum. Tá ið hann í 1891 fekk starvið sum stjóri fyri eini bókmentaligari cabaret í Tivoli Teater í Kristiania, gjørdu tveir av hansara gomlu vinmonnum í Keypmannahavn, Gustav Esmann og Peter Nansen, sum roknaðu við, at tann fyrsta framførslan fór at miseydnast, eina ferð til Kristiania við tí eina endamáli at flenna at teirra gamla vinmanni og hjálparmanni. Teir gjørdu sítt ítasta fyri at órógva frumframførsluna, men tá ið teir dagin eftir vildu vitja Henrik Ibsen, gav hann teimum eina kaldliga móttøku og gjørdi teimum greitt, at maðurin, teir høvdu bitið í bakið, var „en af deres Lands betydeligste Digtere“. Tá blivu teir lotir og hildu tað vera klókast at fara.⁷⁰

Við samkyndini var steinur, og ikki hissini klettur, lagdur oman á byrðu. Herman Bang var slóðbrótari í teirri merking, at hann, í eini tíð tá dømisjúkunnar og fordómanna damoklessvørð hekk yvir øllum samkyndum, royndi at liva sambært síni natúr, og tað hendi seg, at hann slapp at uppliva lukkuna, eitt nú

eina stutta tíð, saman við tí týska sjónleikaranum Max Appel (sum fekk sær navnið Eisfeld) í tí gylta býnum Prag. Men hetta kostaði. Tey sakarmál, sum tá á døgum vórðu reist móti samkyndum, høvdu vanligu við sær, at gølubløðini eisini drógu onnur, ósek fólk inn í teirra umrøðu, og at persónar, sum alment vóru kendir sum samkyndir, dagliga gingu í ótta fyri, at løgreglan kom á gátt, so teirra almenna umdømi bleiv dálkað. Hetta var orsøkin til, at Herman Bang í februar 1893 flýddi til París og soleiðis á fyrsta sinni upplivdi býin og leikpallin hjá sínum meistarum Émile Zola og Guy de Maupassant. Herman Bang fekk samband við tann unga danska yrkjaran Sophus Claussen og flutti inn á eitt gistingarhús, *Hotel des Américains*, í tí trongu gøtuni Rue de l'Abbé de l'Épée, eini síðugøtu til Boulevard Saint Michel, har mangir norðurlenskir blaðmenn, listamenn og rithøvundar um hetta mundið hildu til.⁷¹

Tá ið Herman Bang hevði búð í París í nakað meira enn eitt hálv ár, fekk hann á heysti 1893 tilboð um at virka sum leiklistaligur ráðgevari hjá Aurélien Marie Lugné-Poe, einum ungum fronskum leikstjóra (sum í móðurlegg var skyldur við amerikanska yrkjaran Edgar Allan Poe). Franskir leikstjórar, sum vildu seta norskar ella svenskar leikir upp, høvdu um hetta mundið stórar trupulleikar, sum stóðust av, at tann symbolistiska hevdin í franskari leiklist ikki hóskaði til t.d. Henrik Ibsen, hvørs neyvt ímyndaðu persónslýsingar kámaðust og gruggaðust av symbolismunnar abstrakta og mjørkakenda fábroytni. Bang fekk til uppgávu, sum hjálparmaður hjá Lugné-Poe, at bjarga norðurlenskum sjónleiki burtur úr tí *brouillard nordique*, sum symbolisman púra órættvíst hevði sveipt henda nýskapandi dramatiska skaldskap í. Hann fór til verka við lív og sál, og loysti hesa nýggju og stak forvitnisligu uppgávu so væl, at bæði *Rosmersholm* og *En Folkefjende*, sum vórðu leiktir í

París á heysti 1893, vaktu villan fagnað á *Théâtre de L'Oeuvre*.⁷² Árið eftir var hann á *Théâtre de Vaudeville* leikstjóri hjá tí gitnu sjónleikarkvinnuni Gabrielle Réjane, sum leikti høvuðsleiklutin sum Nora í *Et Dukkehjem*, somuleiðis við stórum fagnaði.⁷³

Herman Bang gjørði á henda hátt, í royndunum at gera Ibsen, Bjørnson og Strindberg kendar og virdar í Fraklandi, hol í sjógvin, umframt at hann var við til at endurnýggja franska leiklist. Fyri hetta fekk hann kortini onga, ella at kalla onga, samsýning. Teir frönsku leikstjórnarnir blivu róstir, men fáir franskir kritikarar vistu nakað um tann lítla, døkkholdaða danska hugsjónarmannin, sum aftan fyri leiktjöldini, við sínum intensu innlivingargávum hevði blást lív í Johannes Rosmer, Dr. Stockmann og Noru Helmer. Í Norðurlondum og í Danmark, har bløðini (lutvís við hjálp frá Bang sjálvum) greiddu frá hansara arbeiði, vaks kortini hansara umdømi. Men heldur ikki gleðina við henda viðburð slapp hann at eiga í friði. Úr Danmark vórðu send loynilig útspillingarbrøv til tey fólk, hann samstarvaði við í Fraklandi, m.a. eisini Gabrielle Réjane. Fólk í Fraklandi yptu bara øksl, men undraðust á tað smásinni, tann óndskap og tað snævurskygni, sum treivst í Bangs heimlandi.⁷⁴ Sophus Claussen yrkti, tá ið Herman Bang var deyður, eina yrking, har hann við gløðandi stavum lýsir sín vinmann, sum hann kemur til sjóndar, við síni eyðkendu medferð, í Deyvdumbagøtuni (sum norðbúgvar róptu Rue de l'Abbé de L'Épée) í París:

I Døgstumgaden i Paris

dér laa et lille perlemalt

Hotel med Sol paa Gadens Flis,

men inde var der skyggesvalt.

- Aah Gud, hvor der blev talt, blev talt!

i Døgstumgaden i Paris.

Í tveimum av teimum 15 ørindunum í yrkingini lýsir Claussen Bangs serligu gávur til at vísa sínum medmenniskjum áhuga, tosa við tey, liva seg inn í teirra verð og teirra smáu ella stóru trupulleikar:

Han ænsede hver Bagatel,
som var han Amtmand i sit Amt,
fra Værtens Pengesorg og Held,
til Kokkens Dont i Køknet, samt
Mamsellens Bryllup – hver reel
Bekymring, hvoraf En var ramt.

Hans Gavmildhed var underfuld,
det var kun faa, der evner sligt,
at give uden Gods og Guld.
Han gav med tomme Hænder rigt,
saa smertemild, saa glædeshuld,
at hver en Gave blev et Digt.

Og Sophus Claussen heldur fram:

Jeg saa Bagtalesygens Em,
som ofres vildt til Løgnens Bål –
og udbrød: „Man kan sværte Dem
fra nu til Hanegal,
om De var grum som Nero
og Heliogabal –

De har, omend De kaldes svag,
en Disciplin, en barsk Moral,
en Hjertets Selvtugt uden Pral.
Jeg vil forsvare Dem en Dag,
om De var grum som Nero
og Heliogabal!“

Herman Bang flutti aftur til Danmarkar í 1894 og helt fram at ferðast í Norðurlondum og virka sum leik-

stjóri, blaðmaður og rithøvundur. Við skaldsöguni *Ludvigsbakke*, 1896, batnaðu hansara viðurskipti. Skaldsögan fekk góða móttøku í at kalla øllum donskum bløðum og bleiv sera væl seld. Umdømið hjá Bang vaks, og endiliga, í 1903, kom hann á ta donsku fíggjarlógina, so at hansara altíð ivasama búskaparstøða batnaði nakað. Men trupulleikarnir hildu ikki uppát. Herman Bang var, sum leikstjóri fyrst á *Kasino* og seinni á *Folketeatret* í Keypmannahavn, komin at kenna tann unga sjónleikaran Fritz Boesen, bleiv góður við hann, men av tí at Boesen ikki var samkyndur og hevði unnustur, var hetta fyri Bang, sum hevði sterkar og ógvisligar kenslur, ein pínufullur vinskapur. Støðan gjørdist uppáftur meira fløkt av, at Boesen ikki hevði stórvegis av sjónleikaragávum, men at Bang kortini gav honum týðandi leiklutir.

Men eisini hesi fløkju kom Herman Bang við tíðini burturúr, herdur og beiskur, og sum so mangur annar mótburður loysti hon sum frá leið upp fyri nýggjum listaligum avrikum.⁷⁵ Tí hesi árinum skapti Herman Bang nøkur verk, sum í tema og persónslýsing liggja nakað miðskeiðis millum hansara impressionistisku *empatisku* skaldsøgur og stuttsøgur og tær tvær persónligu skaldsøgunar, hann læt úr hondum sum krúnu á sínum lívsverki. Í skaldsöguni *Det hvide Hus*, 1898, tekur hann eina sorgblíða mynd av sínum barnaheimi á Als og serstakliga av mammu síni. *Det graa Hus*, 1901, er líkasum *Det hvide Hus* ein skaldsøga við ævisøguligum uppruna. Høvuðspersónur er læknin Ole Hvide (alias Oluf Lundt Bang), og høvundurin myndar hann, soleiðis sum hann kemur til sjónar á ellisárum, í sínum umhvørvi í Amaliegade og í Keypmannahavn. Teir trupulleikar, sum hótta ta gamla húsið og *Hans Excellence*, sum ber tignina og stórleikan hjá einari av Danmarkar mætastu ættum á sínum herðum, eru ikki fáir, teirra millum svik í kærleika og ein sonur, sum er fallin í drykkjuskap,

skuld og veksilfals. Herman Bang hefur av tí sama, og í samsvari við yvirmenniskjaheimspekina hjá Nietzsche, teknað sín hövudspersón sum ein mann við jætunstyrki. Stíllurinn er knotutur og berligur. Tá ið hævundurinn um tann sjúka okurkallin Konferentsraad Glud sigur, at „det venstre Øje stod frem eller ligesom hang ud af sin Hule som paa de vanformede Dyr, vor Klodes Fortidshistorie kendte“, rennur einum í huga ein stakmynd úr skaldsøguni *Salammbô* eftir Flaubert, sum tó er uppافتur meira vamlislig. Replikkirnar, serstakliga tær hjá Ole Hvide, smella við somu fynd sum í sjónleikum ella skaldsögum hjá Oscar Wilde. Einastaðni letur hævundurinn hann siga:

Tað er eitt býtt orð hetta at hann, sum sær Jehova ... hann doyr. Men eg sigi tær, at um eitt einasta menniskja sá eitt annað menniskja heilt at botni í sálini, so hevði tað doyð. Og kundi tað hugsast ... at ein sá seg sjálvan at botni í síni sál, so hevði ein hildið tað verið eina lítla, men neyðuga revsing at sloppið, sjálvur og uttan eyk, at lagt hævdið á blokkin.⁷⁶

Sommerglæder, 1902, er ein long stuttsøga ella stutt skaldsøga, har Bang eina ferð enn hefur fangað eitt deplut panorama: eina innrás ein summardag av gestum, sum úr stórbýnum og provinsini leita inn á eitt gistingarhús í einum lítlum donskum strandarbýi. Her upplivir lesarin aftur reina impressionismu. Objektivitetsins eyga lýsir tey ymisku fólkinu, orðalag, klædnabúna, ærutrá, stættamun, kærleika og steðgar við samkenslu og um somu tíð eirindaleysari eygleiðing uppi yvir tí fyrilagstu matmóðurini og hennara heldur lata manni.

Í 1901 hendi tað fyri Herman Bang heilt óvæntaða, at hansara gamli mótmaður Georg Brandes almanna-kunngjörði eina grein í *Politiken*, har hann, við skaldsøgnum *Det hvide Hus* og *Det graa Hus* sum dømum,

umrøddi ritverkið hjá Herman Bang sum heild við ikki ókritiskum, men kortini rósandi orðum, gjørði vart við hansara „Sanddruhed og Virkelighedstroskab“ og tók fram, at Bang, hóast hann sum skald var kenslusamur og viðkvæmur, kortini, í mótsetningi til eitt nú Strindberg, Johannes Jørgensen ella Paul Bourget, var „forbleven rationel“. ⁷⁷ Tað er áhugavert, at Georg Brandes her heftir seg við tað sama, sum Hjalmar Söderberg eisini virðismetti, hetta at Bang, „tá so mangt at vísa seg sterkari bak bognaði undir storminum“, varð standandi upprættur og rankur. ⁷⁸ Brandes sá annars Bang sum eftirmann hjá H.C. Andersen og J.P. Jacobsen og skrivaði:

Hvis Dr. Moreau har Ret i sin gamle Sætning: „Geniet er en Nevrose“, saa er Herman Bang et Geni. En Nevrose er han i ethvert Tilfælde.

Onkur kundi havt tikið sær tykni av hesum. Men Herman Bang viðurkendi tað sanna í hesum orðum, skilti, at hetta í roynd og veru var ein sera positiv meting og var nøgdur. Orðini um tað „miðalgóða konufólkaskilið“ vóru nú lögð aftur um bak, og Brandes og Bang, hvørgin teirra langrøkjutur, báðir europearar, báðir millum tey gávuríkastu umboðini, Danmark átti, hóast samtíðin als ikki virðismetti teir sum teir høvdu uppiborið, vóru eftir hetta, um ikki vinir, so heldur ikki fíggindar. Í 1895 hevði Herman Bang, í Sandviken í Noregi, hitt ongan minni enn Claude Monet, sum hevði sagt honum, at hann hevði lisið skaldsøguna *Tine*, í franskari umseting, og at hetta var „einasta impressionistiska skaldsøga“, hann hevði lisið. ⁷⁹ Nú var Herman Bang, av Danmarkar fremsta bókmentafrøðingi, vigaður og hildin at vera, kanska ikki frískasta urt í Norðurlanda skaldskapargarði, men tó ikki ov lættur og á sín egna heilt serliga hátt stak áhugaverdur. Átti hann ikki at vera nøgdur?

Jú, tað átti hann, men tað slapp hann ikki. Tí mótburðurin var ikki av. Á heysti 1906, stutt áðrenn skaldsøgan *Tey uttan fedraland* kom út, gjørði Herman Bang vart við seg við einum fyrilestri, har hann m.a. nam við tann sera eldfima verjuspurningin og fanst at Teimum Radikalum, tí teir framvegis, samsvarandi tonkunum hjá Hørup, hildu uppá, at Danmark fór at vera best fyri við ongari veruligari verju. Tíðin hevur víst, at Bang her helst hevði órætt og metti skeivt, men tað er eitt annað mál. Nú hendi tað, í miðjum november 1906, at ein øgilig siðloysisgøla, við uppruna í mannligari prostitútion, reistist í Keypmannahavn. Gølubløðini válkadu sær, og hóast Bang ikki hevði tað minsta við málið at gera, varð nevnt, at „ein kendur rithøvundur“ fór at verða drigin upp í sakina.⁸⁰ Tá var tað, at tann nýggi høvundurin í donskum bókmentum, Johs. V. Jensen, hvørs skaldskap og nýskapandi og málsliga gróðrarmikla stíl Bang metti høgt og fegnaðist um, almannakunngjørði eina kronikk í *Politiken*, tann 30. november 1906, sum hevði heitið „Samfelagið og siðloysisbrotsmaðurin“, har hann týðiliga sipaði til sín eldra starvsbróður Herman Bang, á so grovan og særandi hátt, at greinin rakti sum slag við einum gassa. Bókmentafrøðingar siga, at hetta álop kom Bang ongantíð yvir.⁸¹ Men ikki nóg mikið við tí. Nú var tað, sum allar køstarennurnar í Danmarkar gølublaðafidnaði lóttust upp, so at skarnið hvønn dag seyraði, esjandi og stinkandi, út til tann danska almenningin. Herman Bang varð róptur mordari, kravt varð, at hann varð strikaður av tí donsku fíggjarlógini, og viku eftir viku varð hann hunddálkaður, eisini í summum vanligum seriosum bløðum.⁸² Eitt nú skrivaði blaðið *Middagsposten* tann 1. desember 1906:

Tí í teirri tøgn og tí myrkri, har teir perversu higartil hava livað, hava teir jú bara ynglað og breitt sína smittu, so at vit nú standa yvir av einum treytaleysum

ungdómsvanda. Eitt skitið pístr, sum Herman Bang, má sláast niður, tí hann er tann versti av teimum øllum ... Alt, sum eyðkennir hesar spillur og hesar brotsgerðir, sum vit í hesum døgum síggja rísa úr díkisins botni sum eitrandi gass, sum brestur í luftini og degnum, finst hjá Herman Bang. Hansara hása rødd, hansara djúpsettu eygu, hansara samansokna likam og hansara líkasum mumiukenda, forpínda vera tala um, at lastin herjar í hansara sál og blóði.⁸³

Í hesi lagnustund tóku donsk andsmenni seg saman og vardu Herman Bang bæði í orðum og skrift. Men fyri Bang var hetta helst endabresturin, og sagt verður, at hann í hesum árum eftir stuttari tíð eldist, so hann var ikki at kenna aftur. Kortini læt hann, meðan ágangurin var av tí ringasta, sum einki. Hann røkti sítt arbeiði sum leikstjóri, møtti til leikvenjingar og sýtti fyri at øna nøkrum áloypara aftur. Tá ið Johs. V. Jensen seinni angraði sína gerð og vildi fáa eina samrøðu við tann mann, hann hevði felt, sýtti Bang fyri at hitta hann og svaraði við speiskum lítillæti:

Tygum áttu at havt eina vissa fatan fyri, at eg í raðnum *aftan á* tygum eri ein av teimum fáu í donskum, ja í nútíðar, bókmentum, sum fólk noyðast at nevna.⁸⁴

Nøkur fyndorð, sum Herman Bang festi á blað í kjalarvørrinum eftir hesa ræðuligu herferð, samsvara væl við tónan í hesum reglum:

Tøgnin kann byggja sínar høgu og kvirru kuplar yvir miklari pínu og miklari – undran.

Eingin vegur er so stuttur sum tann, ið gongur frá sleygi til lygn.

Ver lítillátin í eydnu og – stoltur í óeydnu!⁸⁵

Til seinast fari eg at taka fram nøkur dómir um tann týdning, Herman Bang hefur havt fyrri europeiskar bókmentir, og at nevna nøkur fagurbókmentalig verk, har Bang kemur fyrri sum yrktur persónur. Taka vit danskar bókmentir fyrst, so hefur Herman Bang, serliga hvat viðvíkir stíli og fagurbókmentaligum háttalag, havt eina ávirkan sum langt frá er endað. Við sínum fenomenologiska máta at avmynda tilveruna uppá, síni filmisku skrivitøkni og hesi serligu minimalismuni, sum við tí fá-orðaðu replikkini megnar at lýsa eina heila verð, er Herman Bang framvegis sera modernaður, og so ymiskir hævundar sum Tom Kristensen, H.C. Branner og Christian Kampmann og, úr okkara egnu tíð, Peer Hultberg og Helle Helle, hava tikið við læru av ymiskum drøgum í hansara framkomnu skrivisnild.⁸⁶

Um vit nú fara út um Danmark og samstundis rógva aftur á samtíðina hjá Herman Bang, so hefur svenski rithøvundurin Hjalmar Söderberg í eini glógvandi væl-skrivaðari grein lýst Bang sum persón og skald og sagt frá sínum serliga tokka til hansara. Hann skrivar m.a.:

Å, jag har icke glömt hur jag älskade varenda bok och varenda sida av hans hand (den skriftsakkunnige ser nog spåren); hur hans författarpersonlighet hypnotiserade mig, så att det var tider, då jag icke hade några andra ögon att se på världen och människorna med än hans; hur jag smälte ihop det äkta med det mindre äkta och hur jag drömde om William Høgs förödda och intressanta ungdom, om Bernhard Hoff's svarta pälsverk och tuschstreckade ögon, om Ellen Urnes morfinspleen, de rotlösa själarna i „Excentriske Noveller“, storstadsbruset och virrvarret i „Stuk“ och om den skräckstämning av sammanstörtande och flykt och ruin som går igenom nästan allt vad han skrivit.⁸⁷

Líkleikin millum Bang og Söderberg er eyðsýndur, um vit avmarka okkum til tilverumynd, hugburð yvir av patriarkatinum ella bókmentaligan smakk. Men í skrivningarlag eru hesir høvundar sera ólíkir, og eitt nú finna vit í Söderbergs ritverki at kalla einki av bangskari impressionismu og púra einki av hansara serligu filmisku skrivisnild. Hvat persónslýsing viðvíkir, er støðan eitt sindur øðrvísi, og eitt nú er lítil ivi um, at Johannes Hall, ein av persónunum í Söderbergs fyrstu skaldsøgu *Förvillelser*, bæði í útsjónd og verumáta er nær skyldur við Bernhard Hoff í *Haabløse Slægter*. Soleiðis sum høvundurin letur Hall koma til sjóndar, sæddan av Gretu Brehm, ger hann lesaranum greitt, at vit eru á dekadansunnar fínligu og hættisligu markum, har eisini ein Dorian Gray hevði kent seg heima:

Hon hade i början en ansträngd städad min och kastade då och då en skygg blick på en stor, blekgrön orkidé, som Hall hade i knapphålet, och vars underliga former nästan skrämde henne. Den tycktes henne likna ett levande djur mera än en blomma, något sällsynt och ljusskyggt vattendjur, som nyss blivit uppfiskat ur havets grönaste djup.⁸⁸

Í Týsklandi, ella rættari sagt í tí týska bókmenta- og málumráðinum, vaknaði merkiliga tíðliga ein áhugi fyri verkunum hjá Bang. Hetta kom m.a. av, at Herman Bang, sum longu nevnt, ferðaðist nógv í Týsklandi og í Eysturríki-Ungarn, at hann í tíðarskeiðum búði í Berlin, Prag ella Wien, og at týskmælt bløð umrøddu hann, høvdu samrøður við hann og almannakunngjørdu ummælir av hansara bókum. Tann fyrsta bókin eftir Bang í týskari umseting kom longu í 1887, og síðani komu hansara bøkur í týskari útgávu tætt í tætt, ofta bara fá ár eftir at tær vóru komnar á donskum, mangar hjá tí kenda útgevaranum Samuel Fischer. Rit-

høvundar sum Rainer Maria Rilke, Hermann Hesse og Hugo von Hofmannsthal vístu Bang áhuga og umrøddu ella ummældu hansara verk. Í skaldsøguni *Die Aufzeichnungen des Malte Laurids Brigge* eftir Rilke, einum av modernismunnar høvuðsverkum, sæst slóðin eftir Herman Bang, við tað at bæði abbi og móðir at høvuðspersóninum hava eyðkennir, sum eru lænt úr skaldsøgunum *Det hvide Hus* og *Det graa Hus* eftir Herman Bang. Ein varhuga av, hvussu nógv Bang rúgvaði upp í týskum almenni, áðrenn nazisman kom til valdið og drap hvørt sindur av áhuga fyri hansara list og hansara tilverumynd, fáa vit í bókini *Der Wendepunkt*, 1952, eftir Klaus Mann, har høvundurin tekur soleiðis til um Herman Bang:

Eg elskaði allar hansara bókur, frá *Haabløse Slægter* til *De uden Fædreland*. Eg elskaði hansara skriviteknikk, hesa forfínaðu varligu impressionismuna, sum við sínum árinum minnir um Monet og Debussy. Tann veruligi sorgarleikurin hjá Bang fer altíð fram millum reglurnar, eingin ber hann fram, fólk nema bara við hann í dialoganna fjálturstungna stakkato. Menniskjuni hjá Bang sýnast altíð at tosa fram við hvørjum øðrum: eingin skilir ta smædnu bønina, neyðarrópið, vónloysisskriggið hjá hinum. Ein ræðulig aura av einsemi umgyrðir tey øll, tey steinrunnu gomlu í *Det graa Hus*, akrobatarnar og ævintýrararnar í *Excentriske Noveller*, teir burturriknu, happaðu, deyðamóðu snillingarnar í *De uden Fædreland*, tær elskandi, á, so vónleyst elskandi genturnar og ungu konurnar í *Det hvide Hus*, *Ved Vejen*, *Tine*, *Ludvigsbakke*. Menniskjans einsemi, kenslanna vónloysi – Bang hevur einki annað evni.⁸⁹

Av øllum týskskrivandi rithøvundum er Thomas Mann kortini tann, sum bæði persónurin Herman Bang og hansara ritverk, persónslýsingar, evnaval og tilverumynd hava rinið djúpast við. Thomas Mann

varnaðist longu á ungum árum, at hesin nakað eldri danski rithøvundurin var ein andaligur skyldmaður, hann nevndi hann sín danska „bróður“ „fern im dänischen Norden“, og hann las við tíðini øll, ella at kalla øll, verkini hjá Herman Bang.⁹⁰ Skyldskapurin millum hesar menn, sum eisini er týðiligur, um ein líknar saman fotomyndir av teimum, tykist so djúpur, at ein næstan um hann kann brúka orðið *Wahlverwandtschaft*.

Áhugin fyri hesum serliga dansk-týska bókmentaliga sambandi er gamal, men fekk serlig gróðrarlíkindir, eftir at teknfrøðingurin Julia Kristeva í 1969 bar fram eitt nýtt bókmentafrøðiligt hugtak, hon rópti intertekstualitetur (t.e. millumtekstleiki). Hetta hendi nakað um somu tíð, sum Roland Barthes í einari gitnari grein kunngjórði, at rithøvundurin var deyður, og sum Kristeva allýsti sítt nýggja hugtak, varð ikki hugsað um ein høvund, sum kom við tilætlaðum millumtekstligum tilsipingum, men heldur um ómedvitnar tilgongdir.⁹¹ Í dag verður hugtakið millumtekstleiki tó brúkt í meira enn einum týdningi, og tað kann sostatt hugsast sum eisini sipandi til, at ein rithøvundur í sínum verkum við vilja ella medvitað førir eina samrøðu við eldri tekstir. Tann eldri teksturin verður tá róptur pretekstur (undantekstur) og tann nýggjari, sum sipar til hin eldra, verður róptur post-tekstur (eftirtekstur). Av øllum rithøvundum er Thomas Mann ein teirra, sum mest arbeiðir við slíkum tilsipingum, men úrslitið av einum slíkum dialogi við aðrar, eldri tekstir endar vanligar við, at Mann skapar eina nýggja fatan av einum motivi, eini gongd ella einum persóni, og hansara eftirtekstur verður tá til ein „kontrafaktur“, t.e. eitt mótverk.

Tann ávirkan, sum Herman Bang hevði á Thomas Mann, greinar seg djúpt niður og røkkur víða og fatar í roynd og veru um tey flestu av verkunum hjá hesum báðum høvundum. Ein søga sum „Tristan“ eftir Mann er bæði í sínum tragisk-speiliga tóna og síni gongd bangsk. Í søguni „Charlot Dupont“ við-

ger Bang listamansin einsamøllu og avbyrgdu stöðu í samfelagnum og tað sjarlatankenda í hansara leikluti. Sögan „Das Wunderkind“ eftir Mann sipar til bæði brigdini í undantekstinum, einsemið og tað sjarlatankenda, men sögan hjá Mann er ikki tragisk og er tí í ein vissan mun eitt mótverk. Í stuttsøguni „Son Altesse“ lýsir Bang tilveruna hjá prinsessuni Mariu Carolinu, hennara viðbreknu stöðu í tí ritualiseraða fúrstaumhvørvinum, sum eitt einsamalt, forfjónað menniskja, ið livir eitt ikki-lív, við ongari atgongd til veruleikan: kærleika, arbeiði, samband við vanlig, livandi menniskju. Nettupp sama evni tekur Thomas Mann upp í skaldsøguni *Königliche Hoheit*, har prinsurin Klaus Heinrich eisini livir eitt bleikt, ritualiserað formlív, sum ímynd og íholdan av sínum fólki, men uttan veruligt samband við sama fólk. Sögan hjá Bang og skaldsögan hjá Mann hava harumframt tað í felag, at høvuðspersónurin (prinsessan, fúrstin) í báðum kann fatast sum mynd av listamanninum og skaldinum, hansara avbyrgdu stöðu í samfelagnum, hansara „høga kalli“. Men aftur síggja vit, at Mann brúkar undantekstin kreativt, tí meðan sögan hjá Bang hevur tann vónleysa enda, sum rímar við dekadansuna, endar skaldsögan hjá Mann – sum í grundini er eitt langt ævintýr – við, at Klaus Heinrich, um vit eina ferð enn læna eitt bílæti frá Franz Kafka, gongur ígjøgnum „lógarinnar dyr“ og skapar sær eitt rásarúm, har pláss bæði er fyri umboðan og lívi, fúrstans formtilveru og kærleikanum saman við Immu Spoelmann. Eisini eitt annað motiv, hugsanin um eros sum rovdjórið, ið hóttir siðbundna mentan, uppaling og tign, eros-thanatos-greipan, bindur hesar høvundar saman. Í verkum sum *Tine*, „Les Quatre Diabes“ og „Fratelli Bedini“ eftir Bang er hetta evni sjálvur hjartatátturin, og Mann gevur tí ein ikki minni sjónskan leiklut í *Der Tod in Venedig* og *Der Zauberberg*. Viðgerðin av eros-motivinum hevur

hjá báðum hövundum ein sjónligan samkyndan ella homoerotiskan lit, eisini tá ið tann oyðileggjandi ástin kemur til sjóndar umboðað av *femmes fatales* sum Lucia de Zamikof (í *Mikaël*) ella Claudia Chauchat (í *Der Zauberberg*), men í ritverkinum hjá Mann sæst ein førleiki til at vinna á falsins freisting, sum eingin persónur hjá Bang tykist hava. Thomas Mann tykist eisini at hava lært av Bang at sveipa eina homoerotiska evnisviðgerð í krógvanarskykkju, og vit kunnu í hesum sambandi samanlíkna ta kúlutu Viktoriu Sejer úr stuttsøguni „Ravnene“ við Klaus Heinrich við sínum visnaða armi. Men aftur skapar Mann eitt mótmotiv, tá ið hann letur Immu Spoelmann, í eini sera hugtakandi pallmynd, kyssa ta ófullføru hondina hjá prinsinum.⁹²

Eingin hevur mær vitandi kannað, hvørja ávirkan Herman Bang kann hava havt á bókmentirnar í okkara egna landi. Tað er tó greitt, at føroysk bløð fyrst í 20. øld vístu honum ans, og *Tingakrossur* hevði stutt ummæli av hansara seinnu skaldsøgum. Eingin ivi er um, at lesandi fólk í Føroyum eisini høvdu stóran áhuga fyri Herman Bang, og eitt nú eru fyra av hansara útgávum at síggja í bókasavninum hjá Hans Andriasi Djurhuus, tvær teirra við innløgðum útklippum, og ein teirra, *De uden Fædreland*, ein fyrstaútgáva. Ein farri av impressionistiskum skrivngarlag sást um hetta mundið í mongum londum. Kirsten Brix hevur víst á impressionistiskan skrivihátt í søguni „Minnisvarðin“ eftir Regin í Líð⁹³, og Malan Marnersdóttir hevur somuleiðis víst á eitt stílkynstur av sama slag í søguni „Fyri fyrst“ eftir Mariu Mikkelsen.⁹⁴ Yrkingin „Spunagentan“ eftir Hans Andrias Djurhuus er annars eitt frálíkt dømi um eina føroyska lýsing av einari av hesum „stillu verunum“, sum Herman Bang var ein slíkur meistari í at tekna. Nettupp her, í tí gerandisliga og ítøkiliga, á moldgólvinum, har rokkurin hurrar og høsnnini pikka og kettan murrar, hevur tann stóri sorgarleikurin floygt

seg niður, eygleiddur av teimum antropomorferaðu húsdýrunum.

Tað helst besta dømið um Herman Bang sum ímyndaðan bókmentaligan persón er skaldsøgan *Bang* eftir Dorrit Willumsen, ein bók, sum kortini, um meg minnst rætt, er hildin nær ævisøguligum upplýsingum. Í tí fyrr nevndu skaldsøguni *Gandafjallið* eftir Thomas Mann koma síður av Bangs útsjónd, vakstrarlag og persónleika fyri, í Settembrini, humanistinum, sum verður lýstur sum fínliga bygdur maður við gulligum dæmi og sorgarbundnum, lýsandi, svørtum eygum. Sonur Thomas Mann, Klaus Mann, hevur skrivað eina stuttsøgu, hann rópar „Reise ans Ende der Nacht“ (Ferð til náttarinnar enda), har Herman Bang er høv- uðspersónur, og har evnið er feigdarferðin hjá Bang til USA. Tað er ikki torført, hjá einum sum hevur lisið verkini hjá Bang, at hóma skaldsøguna *Mikaël* sum eitt slag av palimpsesti undir søguni eftir Klaus Mann. Men meðan meistarinn Claude Zoret, í skaldsøguni hjá Bang, verður svikin av sínum stjúksoni og næmingi, letur Klaus Mann í sínum teksti unglingin Johnny vísa Bang beinasemi og samkenslu, og søgan verður á henda hátt til eitt „mótverk“. Men líkasum Claude Zoret noyðist Herman Bang at fara einsamallur undir sína seinastu ferð „inn í náttina“, og seinasti setningur í søguni hjá Klaus Mann, har tann sorgarbundni Johnny verður uggaður av eini eldri kvinnu, er at kalla meinlíkur endanum á *Mikaël*:

Ver stillur! Ver stillur, mín elskaði – grát ikki! Eg eri jú hjá tær. ⁹⁵

Sjálvur havi eg, tey árinum eg starvaðist sum rættlesari, á *Berlingske Tidende*, har hitt ein mann, sum tóktist mær í mongum, í keipum, heimsmynd, bókmentaligum smakki, meinlíkur Herman Bang. Persónurin kemur fyri í míni stuttsøgu „Rovfuglurin“ (*Pílagrímar*, 2001)

og ber har navnið Fritz Friedrich. Dan Turèll, sum starvaðist á *Berlingske Tidende* sum rættlesari um somu tíð, hevur skrivað eina stutta søgu, sum hevur sama persón sum fyrimynd. Hann rópar mannin Herman, søgan, sum hevur sama heiti, stendur í savninum *Onkel Danny fortæller videre*, og Turèll hevur fangað tað serliga, fínliga bangska við hesum merkiliga manni við neyvvari fynd:

Fyri meg sjálvan rópti eg hann altíð Herman, ikki tí at hann æt soleiðis, men tí at bara hansara máti at hava hondina á lofti, hansara máti at turka sær um ta altíð sveittu pannuna við einum parísiskum lummaklúti, hansara máti at leggja áherðsluna í sínum setningum, við einum serligum blasert-móðum lækkandi ljóðfalli, altíð fekk meg at hugsa um Herman Bang. Hann hevði einki ímóti navninum. Tá ið hann bleiv fullur og vit sótu og arbeiddu á virkinum bar hann fram fyri mær Mallarmé á fronskum.

Herman búði á gistingarhúsi, einum gistingarhúsi har tey altíð undraðust á hansara høkuskegg og har hann var sjálvur Bohemurin við stórum B við sínum smáu, angandi parfymufløskum og sínum Wagner-grammofonplátum aftan fyri floyalsforhangini. Herman helt sjálvur at tað var eitt forbannilsi at vera føddur við góðum smakki í dag har vulgareturin allastaðni sat til háborðs ... Sjálvur var Herman mentaður sum fáur, men á ein natúrligan, vinsælan hátt. Tað var ein slíkur blandingur av kvøl og afturkenning at hitta hann, tí at hann so týðiliga var Die Welt von Gestern – tað var sum var ein av persónunum hjá Herman Bang stigin beint út úr eini Tranabók og hevði boðið tær ein sjuss.⁹⁶

Á heysti 1911 hevði Herman Bang eina kenslu av, at hann sum rithøvundur var uppsteðgaður, og hann gjørði nú av, helst eftir ráðum frá vinum, at fara eina langa ferð rundan um jørðina, við tí í huga, at hetta kundi kveikja nýggja skapan og nýggjan íblástur. Hann fór fyrst ta longu ferðina úr Cuxhaven til New York. Hann var tó ikki væl útborin til ferðina, tí í fyrsta lagi var hann peningaliga illa fyri, og í øðrum lagi ferðaðist Herman Bang, sum nú var heilsuveikur, og sum annars ofta hevði tænara, hesa ferð einsamallur. Hann hevði frá byrjan eina kenslu av, at feigd var í væntu, og serliga talið átta, sum hann í heilum rendi seg í, tóktist boða frá ófrættum. Á ferðini yvir um Atlantshavið sigldi skipið inn í kolandi storm, heglingsæl glumdu á dekkið, skipið brakaði í hvørjari spong, Bang, tann føddi blaðmaðurin, vildi uppliva eina ódn og fekk soleiðis sítt ynski uppfyllt. Hann skrivaði tvær blaðgreinar, sínar seinastu, um hesa ferðina, og tók har m.a. til, at innanífrá ljóðaði tað í ódnarveðrinum „sum tumblaði ein drukkin risi millum jarnveggir“.⁹⁷ Í tí føroyska blaðnum *Dimmalætting* eru (eftir *Illustreret Tidende*) endurgivnar hesar reglur eftir Herman Bang, sendar saman við nøkrum fotomyndum, dagfestar *Moltke* (soleiðis æt skipið) tann 16. januar 1912:

Hesar myndir eru tiknar undan illveðrinum, dagin fyri, tann dagin, tá tað nærkaðist.

Um illveðrið kann eg ikki tala. Tað fekk eg ikki tungu til.

Áðrenn eg livdi hesar dagar, hevði eg ongantíð sæð illveður, og áðrenn eg sá hetta hav, hevði eg ongantíð sæð havið.

Eg havi sæð mánans lýsi yvir tí æviga kavanum, har eg gekk. Eg havi sæð Ruslands víddir, sum aldri, aldri

fáa enda. Og Noregs myrkastu fjöll daga kongaliga upp úr havinum.

Men hvat stórleiki var, visti eg ikki.

Heldur ikki hvat ræðsla var.

Men nú veit eg tað, og tann eina náttin lærði meg tað.

Skúm stóð um meginhavsins upplætta munn, og tað rópti, so mannaættin nøtraði.⁹⁸

Í New York heilsaði Herman Bang upp á ymiskar danskarar, sum búðu har, m.a. blaðmannin Emil Oppfer, og hann vakti ans, stuttligur, sjarmerandi og fullur í søgum sum hann var. Men hann toldi ikki væl tað turra veðurlagið, og ein gomul brónkitis-sjúka gjørði aftur vart við seg. Hann fór nú víðari við toki við leið móti San Francisco, steðgaði stutt í Chicago og fór um kvøldið víðari við The Overland Limited, tí skjótasta snartokinum á Pacific-rutuni. Hetta var fríggjadagin tann 26. januar. Bang var nú sera illa fyri, var risthentur, misti lutir úr hondunum og fekk illa gingið upprættur. Sunnumorgunin tann 28. kom hann ikki upp. Tokið koyrði nú eftir tí oydna háslættanum við Wyoming, 8-9000 føtur uppi, har luftin er so tunn, at eisini frísk ferðafólk viðhvørt fara at bløða nasablóð. Tá ið tokið nærkaðist Utah, lá Bang í óviti í songini, og vinstra lið var lammað. Tá ið tokið steðgaði í Ogden, varð sjúklingurin førður við skundi við sjúkrabili á Thomas D. Dee sjúkrahúsið. Hann varð nú kannaður, hjarta og lungum feilti einki, men hann varð verandi í óviti og andaðist á morni tann 29. januar 1912, kl 5. Læknin, Dr. Joyce, helt, at trýstið innanífrá í heilanum, í tí tunnu luftini, hevði havt við sær, at eitt av blóðkørunum var brostið. Líkið varð seinni ført ta longu leiðina til Keypmannahavnar og jarðað í Vestre kirkjugarði.

Þí fyrrnevnda tekstinum eftir Klaus Mann letur hann Johnny taka soleiðis til:

Vit hava dripið hann. Ameríka hefur dripið hann. Hann orkaði það ekki. Hann var øðrvísi. Skýskavararnir, það stóra landið – og eisini eg – loyptu angist á hann. Vit hava øll í felag tikið hann av dögum.

Sum eg havi roynt at vísa í hesum essayi, er sjálvsagt einki í hesum, uttan so, at lesarin, sum teksturin eisini eggjar honum til, fatar hetta sum mynd ella metaforu. Sannleikin er øðrvísi og fløktari. Sum vit hava sæð, var Herman Bang ekki ein maður, sum spardi seg sjálvan. Eitt arbeiðssemi sum bar av, ein út av lagi kravsamur, og stundum lítið skilagóður, lívsstíllur, hetta saman við rithøvundsins ótryggleika í eini tíð, áðrenn það almenna hevði lært at virðismeta sanna og sublíma list, telgdi burtur av heilsu og lívsmegi. Men lagnan hjá hesum sjáldsama gávuríka manni eigur eisini at vera sæð í sambandi við viðurskiftir í Europa, tørvandi upplýsing, blaðheimsins meinfýsni, býttar og óndar fordómar, við uppruna í kristindóminum, hvestir móti einum øðrum minniluta enn jødanna, men av sama slag, sum teir ið vórðu brúktir til at steinseta vegin til Auschwitz og Buchenwald. Vit kunnu leggja aftrat, sipandi til ta yrking eftir Leonard Cohen, sum er sett framman undan hesi ritgerð, at skipið hjá Hermanni var hvørki bygt ella teknað í hansara tíð, er það heldur ekki enn í eitt nú islamistiskum ella teokratiskum mentanum og mongum londum við einaræði, men at það, sum vit vita, er bæði bygt og drigið úr bakkastokki í mongum demokratiskum londum, ekki minst í Norðurlondum, hóast ekki øll fegnast um það.

Men það er freistandi at síggja eina næstan bangska speisemi í tí sannroynd, at hesin forfinaði

listamaðurin, sum vinkona hansara frú Wasbutzki (kona Max Wasbutzki, lækna hansara) rópti „Guds fínasta filigrannarbeiði“, skuldi enda sínar dagar í framtíðarinnar nýggja meginlandi, hvørs mál hann hvørki dugdi ella skilti, og hvørs ovurhugi, harðføri og bæði bjartskygda og bonska áræði í so mongum lutum vóru hansara skroypiligu, europeisku sál fremmand.

HEIMILDIR

- 1 Harry Jacobsen 1954 s 10-11.
- 2 Ibid. s 9.
- 3 Claus Bjørn og Carsten Due-Nielsen 2003 s 99-139 og 236-263.
- 4 Harry Jacobsen 1954 s 9-45.
- 5 Ibid. s 157-158.
- 6 Harry Jacobsen 1974 s 7-15.
- 7 Ibid. s 10-11.
- 8 Ibid. s 44.
- 9 Harry Jacobsen 1974 s 16-25.
- 10 Harry Jacobsen 1954 s 10 og 66-67. Harry Jacobsen 1974 s 26-40.
- 11 Harry Jacobsen 1954 s 10 og 66-74.
- 12 Ibid. s 157.
- 13 Ibid. s 70.
- 14 Ibid. s 15.
- 15 Ibid. s 62.
- 16 Ibid. s 61.
- 17 Ibid. s 59.
- 18 Herman Bang 1922 s 20-21.
- 19 Harry Jacobsen 1954 s 63.
- 20 Chr. Rimestad.
- 21 Harry Jacobsen 1954 s 67.
- 22 Ibid. s 89.
- 23 Herman Bang 1956 s 151-157.
- 24 Harry Jacobsen 1954 s 55-56. Herman Bang 1966 s 153-179. Um tann týðning *Don Carlos* hevði fyri Herman Bang, ber m.a. stuttsøgan „Son Altesse“ vitnisburð.
- 25 Harry Jacobsen 1954 s 55-56.
- 26 Per Thomas Andersen 1992 s 81-133.
- 27 Terry Pinkard 2002 s 40-44.
- 28 Frederick Beiser 2005 s 25-29.
- 29 Ernst Behler 2004 s 30-43.
- 30 Christina Sjöblad 1975 s 15-38. Per Thomas Andersen 1992 s 81-133.

- 31 Christina Sjöblad 1975 s 37-38 og 255-256.
- 32 Per Thomas Andersen 1992 s 205-328.
- 33 Mette Winge 1972.
- 34 Harry Jacobsen 1957 s 9-13.
- 35 Ibid.
- 36 Hakon Stangerup og F.J. Billeskov Jansen 1966 s 13-57.
Jørgen Knudsen 1985 s 94-108.
- 37 Georg Brandes 1963 s 87-98.
- 38 Annegret Heitmann 2006 s 192-195.
- 39 Ibid. Herman Bang 1966 s 9-18. Eira Storstein og Peer E.
Sørensen 2003 s 147-182.
- 40 Ibid. s 160-161.
- 41 Herman Bang 2003 s 136.
- 42 Torbjörn Nilsson 1965 s 115.
- 43 Ibid. s 118. Harry Jacobsen 1957 s 190.
- 44 Harry Jacobsen 1957 s 63-67.
- 45 Jørgen Knudsen 1994 s 87-93.
- 46 Torbjörn Nilsson 1965 s 118-134.
- 47 Herman Bang 1983 s 117-121. Annegret Heitmann 2006 s
192-196. Harry Jacobsen 1957 s 155.
- 48 Ibid. s 160-164.
- 49 Ibid. s 1957 s 142.
- 50 Herman Bang 1974 s 138-139.
- 51 Annegret Heitmann 2006 s 195-196.
- 52 Herman Bang 1922.
- 53 Harry Jacobsen 1974 s 96-105. Wilhelm von Rosen 1993 s
694-705.
- 54 H. Montgomery Hyde 1970 s 5.
- 55 Hakon Stangerup og F.J. Billeskov Jansen 1966 s 260.
- 56 Heinrich Detering 1994 s 67-73 og 239-240.
- 57 Herman Bang 1953 s 250-251.
- 58 Martina Chmelarz-Moswitzer 2005 s 168-225.
- 59 Ibid.
- 60 Ibid.
- 61 Herman Bang 1912 (1) s 170.
- 62 George C. Schoolfield 2003 s 305-326.
- 63 Herman Bang (2) 1912 s 504.

- 64 Herman Bang 1922 s 20.
- 65 Ibid.
- 66 H. Montgomery Hyde 1970 s 1.
- 67 Heinrich Detering 1994 s 269-275.
- 68 Herman Bang (2) 1912 s 494.
- 69 Harry Jacobsen 1961 s 73-75.
- 70 Ibid. s 74-84.
- 71 Ibid. s 85-107.
- 72 Knud Arne Jürgensen 2007 s 115-117.
- 73 Harry Jacobsen 1961 s 121-162. Michael Meyer 1995 s 720-721 og 724.
- 74 Harry Jacobsen 1961 s 167-168.
- 75 Harry Jacobsen 1966 s 15-79.
- 76 Herman Bang 1997 s 103.
- 77 Georg Brandes 1985, bind 4, s 217-222.
- 78 Hjalmar Söderberg 1959 s 352.
- 79 Harry Jacobsen 1961 s 178.
- 80 Harry Jacobsen 1966 s 161-171. Wilhelm von Rosen 1993 s 719-760.
- 81 Hakon Stangerup og F.J. Billeskov Jansen 1966 s 267.
- 82 Harry Jacobsen 1966 s 161-171.
- 83 Wilhelm von Rosen 1993 s 653.
- 84 Hakon Stangerup og F.J. Billeskov Jansen 1966 s 267.
- 85 Harry Jacobsen 1966 s 169.
- 86 Herman Bang 2003 s 180-182.
- 87 Hjalmar Söderberg 1959 s 348-352.
- 88 Hjalmar Söderberg 1977 s 39-40.
- 89 Klaus Mann 2006 s 149-150.
- 90 Leonie Marx 2005 s 187-190. Claudia Gremler 2003.
- 91 Claudia Gremler 2003.
- 92 Ibid.
- 93 Kirsten Brix 2002 s 138-139.
- 94 Malan Marnersdóttir (Simonsen) 1992 s 96-98.
- 95 Klaus Mann 1996 s 242-265.
- 96 Dan Turèll 2006 s 291-293.
- 97 Harry Jacobsen 1966 s 208.
- 98 „Havets Vælde“, Dimmalætting 3.4. 1912.

BÓKMENTIR

Í skránni eru bara tey verk eftir Herman Bang nevnd, sum sipað verður beinleiðis til í tekstinum, ella haðani brot eru endurgivin. Tey brot, sum eru endurgivin á føroyskum, hevur hævundurin týtt.

Andersen, Per Thomas: *Dekadanse i nordisk litteratur 1880-1900*. H. Aschehoug & Co. Oslo 1992.

Bang, Herman (1): *Mikaël*. Gyldendalske Boghandel. Kjøbenhavn og Kristiania 1912.

Bang, Herman (2): *Værker i Mindeudgave*. Femte Bind. Gyldendalske Boghandel. Kjøbenhavn og Kristiania 1912.

Bang, Herman: *Gedanken zum Sexualitätsproblem*. Herausgegeben von Dr. Wasbutzki. Mit einem Geleitwort von Dr. Placzek. A. Marcus & E. Webers Verlag. Bonn 1922.

Bang, Herman: *Udvalgte Fortællinger*. Gyldendalske Boghandel. København 1953.

Bang, Herman: *Fra de unge Aar. Artikler og Skitser 1878-1885*. Gyldendal 1956.

Bang, Herman: *Realisme og Realister. Portrætstudier og Aforismer*. Gyldendals Uglebøger. København 1966.

Bang, Herman: *Ved Vejen*. Udgivet af Dansklærerforeningen. Gyldendal. København 1974.

Bang, Herman: *Impressionisme. En lille Replik. Í Litteratur*. Bind 3. 1870-1820. Redaktion: Jens Thodberg Bertelsen, Ib Høgsbro og Peter Rugholm. Gyldendal. København 1983.

Bang, Herman: *Det hvide Hus. Det graa Hus*. Samleren 1997.

Bang, Herman: *Fortællinger*. Udgivet med efterskrift af Eira Storstein og Peer E. Sørensen. Dansk-lærerforeningen 2003.

- Behler, Ernst: *Friedrich Schlegel*. rowohlts monographien. Rowohlt Taschenbuch Verlag. Hamburg 2004.
- Beiser, Frederick: *Hegel*. Routledge. New York and London 2005.
- Bjørn, Claus og Carsten Due-Nielsen: *Fra helstat til nationalstat. 1814-1914. Dansk udenrigspolitikshistorie 3*. Danmarks Nationalleksikon. København 2003.
- Brandes, Georg: *Essays*. Gyldendals Uglebøger. København 1963.
- Brandes, Georg: *Udvalgte Skrifter*. Under redaktion af Sven Møller Kristensen. 4. bind: Nordiske Moderne. Tiderne Skifter. København 1985.
- Brix, Kirsten: *Dialog i Babelstårnet. Analyse af Regin í Líðs fiktive prosaforfatterskab*. Annales societatis scientiarum Færoensis. Supplementum XXXIV. Føroya Fróðskaparfelag 2002.
- Chmelarz-Moswitzer, Martina: *Mimesis und Auflösung der Form. Bildende Künstler und bildende Kunst in den Werken der skandinavischen Autoren Herman Bang, Henrik Ibsen und August Strindberg*. Wiener Studien zur Skandinavistik. Band 13. Edition Praesens. Wien 2005.
- Crompton, Louis: *Homosexuality & Civilisation*. The Belknap Press of Harvard University Press. 2003.
- Danstrup, John og Hal Koch (Red.): *Danmarks Historie*. Bind 12. Vagn Dybdahl: *De nye Klasser. 1870-1913*. Politikens Forlag. København 1965.
- Detering, Heinrich: *Das offene Geheimnis. Zur literarischen Produktivität eines Tabus von Winckelmann bis zu Thomas Mann*. Wallstein Verlag. Göttingen 1994.
- Greene-Gantzberg, Vivian: *Herman Bang og det fremmede*. Gyldendal 1992.
- Gremler, Claudia: „Fern im dänischen Norden ein Bruder“: *Thomas Mann und Herman Bang. Eine*

- literarische Spurensuche*. Palaestra Band 320. Vandenhoeck & Ruprecht. Göttingen 2003.
- Heede, Dag og Torben Lund, Knud Arne Jürgensen og Sten Rasmussen: *Stoppet i farten. Herman Bang i karikaturens trolde spejl*. Efterskrift af Mette Winge. Gyldendal 2007.
- Heine, Gert: *Thomas Mann in Dänemark*. Senat der Hansestadt Lübeck. Amt für Kultur. Veröffentlichung VIII. Lübeck 1975.
- Heitmann, Annegret: *Die Moderne im Durchbruch (1870-1910)*. Í *Skandinaviske Literaturgeschichte*. Jürg Glauser (Hrsg.). Verlag J.B. Metzler. Stuttgart 2006.
- Holmberg, Hans: *Kunstens veje over Sundet. Om svensk-danske kultur møder*. C. A. Reitzels Forlag. København 1993.
- Hyde, H. Montgomery: *The Other Love. An Historical and Contemporary Survey of Homosexuality in Britain*. Heinemann. London 1970.
- Jacobsen, Harry: *Den unge Herman Bang. Mennesket, Digteren, Journalisten og hans By*. H. Hagerup. København 1954.
- Jacobsen, Harry: *Herman Bang. Resignationens Digter*. H. Hagerup. København 1957.
- Jacobsen, Harry: *Aarene der gik tabt. Den miskendte Herman Bang*. H. Hagerup. København 1961.
- Jacobsen, Harry: *Den tragiske Herman Bang*. H. Hagerup. København 1966.
- Jacobsen, Harry: *Nye studier*. Nordisk Bogforlag. København Oslo 1974.
- Jensen, Jørgen Bonde: *Mellemtning – æstetiske og politiske forsøg*. Gyldendal. København 1980.
- Jürgensen, Knud Arne: *Dramaturgiske Pennetegninger. Herman Bang som teateressayist. En antologi*. Syddansk Universitetsforlag. Odense 2007.
- Knudsen, Jørgen: *Georg Brandes. Frigørelsens vej 1842-77*. Gyldendal 1985.

- Knudsen, Jørgen: *Georg Brandes. Symbolet og manden 1883-95*. Gyldendal 1994.
- Koskimies, Rafael: *Der nordische Dekadent. Eine vergleichende Literaturstudie*. Suomalainen Tiedeakatemia. Helsinki 1968.
- Mann, Klaus: *Distinguished Visitors. Der amerikanische Traum*. Herausgegeben und mit einem Nachwort von Heribert Hoven. Rowohlt Taschenbuch Verlag. Hamburg 1996.
- Mann, Klaus: *Der Wendepunkt. Ein Lebensbericht*. Rowohlt Taschenbuch Verlag. Hamburg 2006.
- Marnersdóttir (Simonsen), Malan: *Bylgjurnar leika í trá. Um skaldskap eftir konufólk 1889-1945*. Føroya Skúlabólagrunnur. Tórshavn 1992.
- Marx, Leonie: *Thomas Mann und die skandinavischen Literaturen*. Í: Helmut Koopmann (Hg.): *Thomas Mann Handbuch*. S. Fischer Taschenbuch Verlag. Frankfurt am Main 2005.
- Meyer, Michael: *Henrik Ibsen. En biografi*. Gyldendal Norsk Forlag. Oslo 1995.
- Nilsson, Torbjörn: *Impressionisten Herman Bang. Studier i Herman Bangs författarskap till och med Tine*. P.A. Norstedt & Söners Förlag. Stockholm 1965.
- Pinkard, Terry: *German Philosophy 1760-1860. The Legacy of Idealism*. Cambridge University Press. Cambridge 2002.
- Rimestad, Chr: *Herman Bang*. Dansk Biografisk Leksikon.
- Rosen, Wilhelm von: *Månens Kulør. Studier i dansk bøssehistorie 1628-1912*. Bind 1-2. Rhodos 1993.
- Schoolfield, George C.: *A Baedeker of Decadence. Charting a Literary Fashion 1884-1927*. Yale University Press. New Haven & London 2003.
- Sigurðardóttir, Turið: *Hugtøk í bókmentafrøði*. Sprotin 1998.
- Sjöblad, Christina: *Baudelaires väg till Sverige. Presen-*

- tation, mottagande och litterära miljöer 1855-1917. LiberLäromedel. Lund 1975.
- Stangerup, Hakon og F.J. Billeskov Jansen: *Dansk Litteratur Historie*. Bind 2. *Fra Oehlschläger til Kierkegaard*. Politikens Forlag 1965.
- Stangerup, Hakon og F.J. Billeskov Jansen: *Dansk Litteratur Historie*. Bind 3. *Fra Georg Brandes til Johannes V. Jensen*. Politikens Forlag 1966.
- Storstein, Eira og Peer E. Sørensen: *Efterskrift. Í Herman Bang: Fortællinger*. Dansklærerforeningen 2003.
- Söderberg, Hjalmar: *Martin Bircks ungdom. Gertrud. Historietter. Noveller. Vers. Varia*. Útkomin í bókaröðini SVALANS SVENSKA KLASSIKER. Albert Bonniers Förlag. Stockholm 1959.
- Söderberg, Hjalmar: *Förvillelser*. Illustrerad av Adolf Hallman. Stiftelsen Litteraturfrämjandet. Stockholm 1977.
- Turèll, Dan: *Onkel Danny fortæller – det hele*. Borgen 2006.
- Winge, Mette: *Omkring Haabløse Slægter*. Hans Reitzel. København 1972.
- Zerlang, Martin: *Herman Bangs København*. Politikens Forlag 2007.